ساڵح یوسفی ئێك ژ پێشەنگێن هۆزانا ڕۆمانسیزمێ ل دەڤەرا بەهدینان

دولت محمد أحمد [١]

[١] بەشی زمانی کوردی، فاکەڵتیی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی زاخۆ، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئەڤ ڤەکۆلینە دەربارەی (ساڵح یوسفی ئێك ژ پێشەنگێن هۆزانا ڕۆمانسیزمێ ل دەڤەرا بەهدینان) یە،کو وەکی نمونەك ژهۆزانڤانێن سەردەمێ خۆ هاتیە وەرگرتن ل ڤێ دەڤەرێ، چونکی دڤێ قۆناغێدا هۆزانڤانێن باشورێ کوردستانێ ب گشتی و ل دەڤەرا بەهدینان ب تایبەتی مل ب ملێ ئێك و دو پشکداربون دوێ بزاڤا ئەدەبیدا ئەوا بناڤێ ڕۆمانسیەتێ،کو بارودۆخ و ڕەوشا ژیانا وی وەختی ئەگەرێ سەرەکی بو ژبۆ ڤێ چەندێ، دەمێ هۆزانڤانی ب شێوەکێ ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ دەربڕین ژ بارودۆخ و بابەتەکی دکەت، ئەڤە ژی ژ پێخەمەت هندێ کو خوانەڤان چێژەکا تایبەت د وێ هۆزانێدا ببینیت، بەلێ ژ هەژیە بێژین ئەڤ بزاڤا ئەدەبی ل دەڤ هۆزانڤانێ ناڤبری ژلایێ جۆر و بنەما و ناڤەرۆکانڤە چارچوڤەکێ تایبەت هەیە، چونکی گرێدای تایبەتمەندیا ژیار و ژیانا تایبەتیا هۆزانڤانیە، هەروەسا هۆزانڤان د گەلەك هەلکەفت و دەمێن گرنگدا هۆزان ڤەهاندیە و شیایە ببیتە نمونەکێ باش بۆ وێنەکرنا وان ڕویدانان و خواندەڤانی بۆ خۆ بکێشیت و پالپشتیا وان بکەت بگەهنە وان ئارمانجان. گرنگیا ڤێ ڤەکۆلینێ د ڤێ چەندێ دا دیاردبیت کو ڤەکۆلینەکا شیکارییە و هندەك جۆر و تایبەتمەندی و ناڤەرۆکێن ڕۆمانسیزمیا ئەدەبێ کوردی یا دەڤەرا بەهدینان بخۆڤەدگریت ئەڤە ژلایەکیڤە، ژلایەکێ دیڤە ئەڤ ڤەکۆلینە هاریکارەکێ باشە بۆ هەر ڤەکۆلەرەکی کو د بوارێ ڤەکۆلینا ئەدەبیدا ب گشتی و ب تایبەت ڕێبازا ڕۆمانسیزمی هەولاخۆ ددەت.

وشە سەرەکییەکان: بنەمایێن ڕۆمانسیزمی، ڕەشبینی، ڕۆمانسیزم، گەشبینی، هۆزانا نوی

١. پێشەکی

سنووری ڤەکۆلینێ هۆزانێن ڕۆمانسیێن هۆزانڤان (ساڵح یوسفی) بخۆڤەدگریت. ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر بنەمایێ ڕێبازا وەسفی شلوڤەکاری هاتیەئەنجامدان، کو بەرهەمێن هۆزانڤانی پیڤەرێ سەرەکینە بۆ کاری. ئەو ژێدەرێن دەربارەی ڤی بابەتی ئەوێن ل بەردەستێ مە کێم نینن، بەلێ هەر ئێك ژوان ڤەکۆلەران ب شێوەکێ جیاواز دنێریتە ڤی بابەتی و چەندین بیر و بۆچونێن جۆراوجۆر تێداهەنە...، ژبەرهندێ مە ب فەر زانی د ئەڤێ ڤەکۆلینێ ب شێوەکێ گشتی جۆر و ناڤەرۆکێن ڕۆمانسیزمیانە د هۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا دیاربکەین ئەڤە ژلایەکیڤە، ژلایەکێ دیڤە هەتا ڕادەکی ئەڤ هۆزانڤانە هاتیە پشتگوە هاڤێتن دناڤ پێشەنگێن ڕۆمانسیزمێ ل دەڤەرا بەهدینان، ژبەرهندێ مە ب فەر زانی ئەڤێ ڤەکۆلینێ ب ڤی شێوەی بەرهەڤبکەین بۆ ڕوهنکرنا چاوانیا وان بوارێن ڕۆمانسیزمی د هۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا.

١.١ کورتیەك ل دور ژیانا ساڵح یوسفی

ناڤێ وی ساڵحێ کوڕێ عەبدوڵڵای کوڕێ نەجمەدینی کوڕێ سەعیدی کوڕێ مەلا تەهای یوسفییە، کو "لە ساڵی ١٩١٨ ز لە گوندی (بامەڕنی) سەر بە قەزای (ئامێدی) لە بنەماڵەیەکی زانست و ئایین پەروەر هاتۆتە دنیا" (ئامێدی، ٢٠٠٥) و هەر ل وێرێ ژی خواندنا قۆناغا بنەڕەتی بدوماهیك ئینایە، هەروەسا قۆناغا ناڤنجیێ ل قوتابخانا (ال البیت) بدوماهیك ئینایە و ل سالا ١٩٣٧ ل باژێرێ بەغدا و پاشی ل گوندێ (حەریری) بویە مامۆستا، ل سالا ١٩٤٣ جارەکا دی ب مەرەما تەمامکرنا خواندنێ سەرەدانا باژێرێ بەغداکر و ل پەیمانگەها زانستێن ئیسلامی خواندیە و پلا نایاب بدەستخۆڤەئینایە، بەلێ ژبەر نەڤیانا وی وهندەك کاودانێن تایبەت نەشیایە د قۆناغا خواندنا بلند ل زانکۆیا ئەزهەر بخوینیت. (عەلی، ١٩٩١).

ساڵح یوسفی "هەم تێکۆشەرەك سیاسی یێ ژێهاتی و ڕوناکبیرەکێ کوردێ هێژا بوو د وارێ ئەدەبی و ڕۆژنامەگەری یا کوردی دا خەباتەکا مەزن کربوو" (حسێن، ٢٠٠٧)، کو ب ڕێکا گوتار و هۆزانێن خۆ جهێ خۆ د گۆڤار و ڕۆژنامەیێن کوردی و عەرەبیدا گرتیە. ب ئەگەرێ خراپیا دەسەڵاتا ڕژێما عێراقێ د وی سەردەمیدا و "لە ساڵی ١٨٤٩ شێخ یوسفی بەفەرمانی والی مووسڵ (مصطفی مظفر) دەستگیرکراو ٣، ١٨٥١ /١/٤ ئازادکرا وە تا ١٨٥٣ نەفی کرابوو بۆ ناوچەی عەرەب نشینەکانی

گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان
بەرگی ٢، ژمارە ٢ (٢٠١٩)
ڕێککەوتی: وەرگرتن ١٧ ئادار ٢٠١٨؛ پەسەندکردن: ٥ ئاب ٢٠١٩
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ٢٨ کانوونی یەکەم ٢٠١٩ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: dawlat.ahmed@uoz.edu.krd
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠١٩ دولت محمد احمد، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی CC BY-NC-ND 4.0 -

خوارووی عێراق" (یوسف، ٢٠١٢)، ژبەرکو خودان هەستەکا نەتەوەیی و نیشتمانپەروەریا مەزن بو، لەوما چەندین جارێن دیتر ژلایێ ڕژێما بەعسا فاشیزمیا عێراقێ هاتیە ئەشکەنجەدان و زیندانیکرن. پشتی "ڕژێما بەعس بڕیارا تیرۆرکرنا (سەیدا) ی دا، ل ڕۆژا ٢٥ یێ خزیرانا سالا ١٩٨١، کاغەزەکا لوغم کری بۆ هنارتە مالێ دەمێ کاغەز ل بەر دەری ژوان وەرگرتی، لناڤ باغچێ مالێ ڤەکری د دەستا دا پەقی و شەهید بوو و ل زاخۆ هاتە ڤەشارتن" (یوسف، ٢٠٠٩) و گەهشتە کاروانێ شەهیدێن کوردستانێ ئەوێن گیانێ خۆ گوری ئاخا کوردستانێ کرین.

٢.١ پێشەکییەك ل دور ڕۆلێ ساڵح یوسفی د هۆزانێن دەڤەرا بەهدینان دا

ل باشورێ کوردستانێ ب گشتی و دەڤەرا بەهدینان ب تایبەتی هەر چەندە چەندین وێژەر و هۆزانڤان و ڕەوشەنبیر پەیدابوینە وەکی(ساڵح یوسفی، ئەنوەر مایی، ئەحمەدێ نالبەند، شێخ مەمدوحێ بریفکانی هتد)، کو ڕەوشەنبیریا دەڤەرێ ڕۆشنبیرییەکا عەرەبی بو، چونکی ئەڤ دەڤەرە ژلایێ حکومەتا عێراقێ ڤە ژ ڕەوشەنبیری و ڕۆژنامەڤانییا کوردی هاتبو دویرێخستن و دەلیڤە نەدهاتە دان ب چ ڕەنگان زمانێ کوردی ل وێ دەڤەرێ بهێتە بکارئینان(خالد، ٢٠٠٤)، ئەڤە ژی بویە ئەگەرێ لاوازییا زمانێ کوردی دبواری ڕەوشەنبیری و نڤیسین و بەڵاڤوکێن ئەدەبیڤە، لەوما ڕەوشەنبیر و هۆزانڤانێن دەڤەری چاڤەرێی بزاڤەکا ئەدەبی یا گشتی بون بۆ گرنگیدان ب نڤیسین و بەڵاڤکرنە وان ل دە ڤەرێ.

شۆڕەشا ئەیلولێ کارتێکرن ل سەر هۆزانڤان و روناکبیرێن دەڤەرا بەهدینان کریە ب تایبەت هۆزانڤان ساڵح یوسفی "لە ساڵی ١٩٦٦پێوەندی بە شۆڕشی ئەیلوول دەکات" (ئامێدی، ٢٠٠٥) ناڤبری "هەم تێکۆشەرەکێ سیاسی یێ ژێهاتی و روناکبیرەکێ کوردێ هێژابوو د وارێ ئەدەبی و ڕۆژنامەگەری یا کوردی دا خەباتەکا مەزن کربوو. سەیدای ب گوتارێن خوە لێکۆلین و هۆزانێن خوەڤە جهەك فرەه و لایق د روپەلێن ڕۆژنامە و گۆڤارێن کوردی و عەرەبی دا گرتیە" (علی، ١٩٩١) و ئەڤ پشکداریکرنا هۆزانڤانی گیانەکێ نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری ب هۆزانێن وی بەخشیبو و"پشتی شۆڕەشێ دەسپێکری، و ژ ئەنجاما هەبوونا حزبەکا جەماوەریا بەرفرەه کو هەمی کوردستان ڤەدگرت، و ئێکبوونا کیانێ سیاسیێ شورەشێ، ئانکو جهێت ئازادکری، و ئێکبوونا پێشمەرگێ کوردستانێ وەکی یەکەیەکا لەشکەری، وەکو کو ئێکبوونا زاراڤێ سیاسی و حزبی و ڕاگەهاندنێ بیت، هەروەسا ئێکبوونا زاراڤێ لەشکری لسەرانسەرێ کوردستانێ، و مفا ژ هەمی شێوە زمانێت کوردی بێتە وەرگرتن" (فندی، ٢٠٠٥)، ئەگەر ئەم بەرێ خۆ بدەینە "هۆزانا نەتەوەیی یا کوردی بەری شۆڕەشێ، هەر دەربڕینا وان خەم و دەرد و شکەستن و ڕۆندك باراندنێ یە لسەر دیرۆکا کوردا یا کەڤن و خوارنا مافێت کوردا و ڕەفتارا دوژمنی دگەل کوردا، و مخابنی برنە ب شکەستنا شورەشێت بەری هنگێ، .. لێ پشتی پەقینا شۆرەشا ئیلولێ، ئەڤ شورەشە بوو ئیلهام دەرا هۆزانا کوردی، ژبەر وان سەرکەفتنێت مەزن یێت شوڕەشێ هەر لرۆژێت بەراهیێ بدەستڤەئینانین وبرەنگەکێ دیار و بەرچاڤ و دوور ژ سەرکەفتنێت وەهمی و خەیالی دانایینە دناڤ واقعێ مللەتی دا" (فندی، ١٩٩٧) و ساڵح یوسفی وەکی هۆزانڤانەکێ هشیار و چالاکێ ڤی سەردەمی دناڤ ڤی شورەشی دا ڕابویە و هەستا نەتەوایەتی یاوی بوویە پالدەرەك داکو ب ئەرکێ خۆ یێ نیشتمانی ڕابیت و هۆزانێن خۆ بکەتە چەکەك ل دژی دوژمنی ئەڤە ژلایەکیڤە، ژلایەکێ دیڤە ساڵح یوسفی "وەکو کەسایەتیەك مەزن رۆلەك کاریگەر ددەولەمەندکرنا رەوشەنبیریا کوردی دا هەبوویە، شینوارێن سەیدای شاهدی گۆتنا مەنە چ رۆژناما (تەئاخی) یان گۆڤارا (رۆژی کوردستان) یان (کومەلا رەوشەنبیری کورد) یان (ئێکەتی یا نڤیسەرێن کورد)" (سندی، ٢٠٠٥) و ڕۆژناما (برایی، ئەستێرە، نوسەری کورد) (عبداللە، ١٩٩٣) ژی ژبلی کارکرن ل وان رۆژنامە و گۆڤارێن مە ئاماژەپێدان، گەلەك بەرهەمێن خۆ وەکی گوتارێن سیاسی و بەرهەمێن ئەدەبی ب تایبەتی بەرهەمێ هۆزانێ وەك (وەڵاتێ من، قرچە قرچا ئاگرێت گەش، ڕۆژا غەیری، ... هتد) تێدا بەڵاڤەکرینە.

کوردستان
سەد هزار جارا بژی
ب سەرفرازی ب خۆشی بژی
گۆری تەبن کوردستان
وەلاتێ شێروپلنگا
زوزانا دێوێ چەلەنگا
بەهەشتا خورت و مەردان (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان ب دلەکێ پاقژوبژوین و ب پشت ڕاستیڤە هەستا خۆیا نەتەوەیی و نیشتمانی بەرامبەری ئاخا وەڵاتی (کوردستان) دەردبڕیت و دیاردکەت کو هەتا مرۆڤێت چاك و ئازا ل کوردستانێ مابن کوردستان دێ هەر سەرفەراز و سەرکەفتی بیت و دوژمن نەشێت زیانێ بگەهینیتە کوردستانێ، ب ڤێ چەندێ ژی خۆ دگەهینیتە بلندترین ئاستێ پلا نیشتیمانپەروەریێ.

هێڤیامە
ئاخ و ئۆفێت مە دژوارن
برین کوین سەد هەزارن
خۆشیا مە وەلات و وارن
هەمی لا دوپیشك و مارن
وەلات بێ تە ئەم نەمینن (عەلی، ١٩٩١)

ل ڤێرێ هۆزانڤان هیڤیا خۆیا نەتەوەیی نیشتیمانی دداتە دیارکرن ئەوژی سەرکەفتن و سەرفرازیا وەلاتیە، وەسا دیاردکەت کو تاکێن نیشتیمانی چ بهایێ خۆ نینە بێ نیشتیمان، چونکی نیشتیمان ناسناما هەر نەتەوەکیە و هندی تاکێن نیشتمانی نە ئێکگرتی بن دوژمن ب ساناهی دشێت وان سەردا ببەت و ئارمانجا خۆ بجە بینیت، لەوما سەرکەفتنا نیشتیمانی گرێدای سەرکەفتنا تاکێ وی نیشتیمانیە.

٢. پێناسا ڕۆمانسیزمێ

ڕۆمانسیزم وەکی ئێك ژ ڕێبازێن بەرنیاس و کاریگەرە دبیاڤێ ئەدەبیدا پێناسەکا ئێکگرتی نینە کو هەمی ئەدیب و ڕەخنەگر ل سەر ڕێك بکەڤن، بەلکو هەر ئێك ژوان د گۆشەنیگا خۆدا بەرێ خۆ ددەتە ڤێ ڕێبازا ئەدەبی و ب شێوەکێ جیاواز پێناسەکێ بۆ دکەت، ل ڤێرێ دێ هەوڵ دەین کو هندەك ژ وان پێناسەیێن جیاواز و جۆراوجۆر بینین:

١.٢ ڕۆمانسیەت

ڕێبازەکا ئەدەبیە گرنگیێ ب هونەرێ مرۆڤایەتی ددەت، ب هەمو ئالێن خوەڤە ڤیان، هەست، وهەمو دیتنان ب خۆڤە دگریت، هەر کەس ددیتن وحەزێن خۆدا چ ئولدار بت یان بێ باوەر یی ئازادە، دیسان ئەڤ ڕێبازە ئەدەبیاتێ ژئەخلاقیەتێ جودا دکەت، ژبەر ڤێ چەندێ ئەڤ ڕێبازە ب ئاسانکاریا هزرکرن وئافراندنێ دهێتە ناسکرن. (بەرواری، ٢٠١٠) "ڕۆمانسی، وەکو مێتود ژی هیتە دیتن، ئانکورێکەك

هونەری یە، ژبۆ دەربڕینێ" (عبدالرحیم، ٢٠١٠)، واتە ژڤێ پێناسە بۆ مە دیاردبت کو ڕۆمانسیەت ریبازەکا سەربەخۆیە گرنگییێ ب ئازادی تاکە کەسی، دەربرینا هەستی ودیارکرنا ڤیانێ ددەت، هەروەسا ڕێکەکە بۆ دەربرینا هەستێن تایبەت. هەر دەربارەی پێناسا ڕۆمانسیەتێ "ڕۆمانسیزم Romantisme یان ڕۆمانتیزم بەو بزووتنەوە ڕۆشنبیری و ئەدەبی و هونەرییە دەگوترێ کە لە ئەورووپا لە کۆتایی سەدەی ١٨ م بەملاوە بنەماکانی ئازادی و زاتییەتیان Subjectivite بلاوکردەوە دژی بنەماکانی کلاسیزم و عەقڵخوازیی فەیلەسوفانەی کلاسیکەکان" (پیرباڵ، ٢٠٠٦).

٢.٢ گرنگی و ڕۆلێ ڕۆمانسیزمێ

ڕۆمانسیزم وەکی ڕێبازەکا ئەدەبی ڕۆلەکێ ئاشکرا و زیندی ددیت د مێژویا ئەدەبێ گەلێن جیهانێ دیتیە، ئەڤ ڕۆلە ژی ب شێوەکێ ڕوهن و بەرچاڤ ل دەڤ پەیرەوکەرێن ڤێ ریبازێ دهاتە دیتن ب تایبەت ژلایێ فەلسەفا مرۆڤایەتی و دویڤچون و ڤەکۆلیناندا د بوارێ جڤاکیدا(حسەینی، ٢٠٠٦) و (ئیسماعیل، ٢٠١٠)، چونکی ڕۆمانسیان د بوارێ ئەدەبی دا نوێگەرییەکا تەمام ئینایە د مەیدانا ئەدەبی دا، ل دەستپێکێ دا پێنگاڤا وان د بوارێ هۆزانێدا دەسپێکر و ل دویڤدا بەرەڤ چیرۆك و شانۆگەری و بابەتێن دیترێن ئەدەبیڤە چو.

ژهەژیە بێژین هەر ل وی دەمی ڕەخنا ئەدەبی ڕێبازا خۆیا ڕەسەن ڤەدیت و مەیدان و گۆڕەپانا هۆزانێ بەرفرەهتر لێ هات و داهێنان د بەرهەمێن ئەدەبیدا ب گشتی و هۆزان ب تایبەتی مێژویەکا گرنگ تۆمارکر کو بەری هنگێ ئەڤ داهێنانە نەهاتبوکرن، هۆزانا نوی بویەڤە و شێوە و بەرگەکێ دی کرە بەرخۆ و ڕامان و مەبەستێن هۆزانێ ژ سنورێ خۆ یێ دیارکری دەربازبون و قەبارێ ڕوخسارێ هۆزانێ پلەیەکا نوی و زێدەتر بخۆڤەگرت د جیهانا تەکنیکیا هۆزانێدا، کو مەبەستا ڤێ جیهانا نوییا ئەدەبی بریتی بو ژ گرنگیدان ب تاکەکەسی (هلال، ١٩٨٠)، کەواتە سەدێ (١٩) ێ بوهارەکا ڕەنگین بویە بۆ پەیدابوونا ڕۆمانسیزمێ، "ڕۆمانتیکی یەکان پابەندی مرۆڤە سەرەتایەکانی ناو دەشت و چەنگالەکان ببوون، بەلایانەوە ئەو جۆرە ژیانە سادەیەی ئەوان وێنەی ڕاستەقینەی ژیانی سروشتە بۆیە هەر لە سەدەی هەژدەهەمەوە کۆمەڵێك حیکایەت و سەرگوزەشتەی ئەم جۆرە باسانە بەسەر زاری ڕۆمانتیکی یەکانەوە دەسووڕایەوە" (ئەحمەد، ١٩٨٩) و وەکی بابەتەکێ گرنگ بوو دناڤ چیرۆك و بابەتێن دی یێن ئەدەبیێن وان و جیاوازیێن دناڤبەرا مرۆڤێن ئاسایی و مرۆڤێن خودان شارستانیەت دەستنیشان دکر، لەوما "ڕۆمانتیکی یەکان لە سەردەمی خۆیاندا، لە بواری ئەدەبیدا بە پێشڕەوی ئەدەبێکی نوێ ناسرابوون، ئەمەش شتێکی ئاشکرا و زیندو بوو لە دنیای ئەدەبی دا مەزنی پیرۆزی ئەو نوێخوازییەوە دیاردەیەکی گونجاو بوو تیشکی دەهاویشتە ناو بیرو باوەرە فەلسەفییەکانەوە بە خواست و مەبەستی گەورە دەروازەی ئەو مەیداکەیان پێ دترازان، ئەم هەنگاو هاویشتنەش لە سەرەتاوە لە بواری شیعرەکاندا ڕەنگی دایەوە لە دوایش دا لایەنی ئەدەبی دیکەشی گرتەوە، وەك چیرۆك و شانۆگەری" (ئەحمەد، ١٩٨٩)، ڕۆمانسی گەهشتبونە وێ باوەرێ کو دڤێت نڤیسەر و هۆزانڤان ب تنێ خزمەتا هونەرێ خۆ بکەت و خۆ دویر بێخیت ژ وان ئاریشێن دناڤ جڤاکێ وی دا چێدبیت، چونکی ئەو ئاریشە چێکرێ جڤاکی بخۆیە و دڤێت هەر جڤاك بخۆ ژی چارەسەرێ بۆ ببینیت.

٣.٢ جۆرێن ڕۆمانسیزمێ

ژبەرکو خەم و داخباری ئێك ژ بنەمایێن گرنگێ ڕۆمانسیزمێ یە و دیارکرنا وان خەمان ژی ب ڕێیا هۆزانێ ئاسودەییەکێ ب هۆزانڤانێ ڕۆمانسیزمێ دبەخشیت و گەشبین دبیت کو هێڤی و ئومێدێن وی هۆزانڤانی بجە هات، دەمێ ئەو هێڤی و ئومێد ژی ناهێتە بجە ئینان ڕەشبین دبیت و دکەڤیتە ناڤ بارەکێ دەرونیێ خراپ، گەشبینی و ڕەشبینی ژی دو دیاردەیێن کاریگەرن دژیانا مرۆڤی دا و ژیان دگەل وان ب ڕێڤە دچیت، گەلەك ڤەکۆلین یێن هاتینەکرن ئاماژە ب وێ چەندێ دانە کەسێ ڕەشبین کارتێکرنەکا نەرێنی ل سەر لایەنێ دەرونیێ کەسێ نزیك یان کەسێن دگەل وان دژین دکەن، ڤێجا خێزانا وی یان کچ و کوڕێن وی بن، بەلێ کەسێ گەشبین ژیێ وان درێژتر دبیت، چونکی دبارەکێ دەرونیێ باش و دخۆشیێ دا دژین (----، ٢٠١٥/٥/٢٧)، کەواتە ئەم دشێین دو جۆرێ ڕۆمانسیزمێ دەستنیشان بکەین ب ڤی ڕەنگی ل خوارێ:

١. ڕۆمانسیزما ڕەشبینی

هۆزانڤانێ ڕۆمانسی دەمێ دەربڕین ژ دەرونێ خۆیێ خەمۆکیێ دکەت ب ئەگەرێ نێرینا وی یا خەیالی بۆ سروشت و هەبون و ژیان و مرنێ و پاشەڕۆژا مرۆڤی، ئەڤ چەندە بویە ئەگەرێ ڕەشبینیا ڕۆمانسیان، چونکی بەرسڤەکا درست دەربارەی ڤان لایەنان وەرنەگرتینە، بۆنمونە "هۆگۆ لەو کۆمەڵە بیر ڕووناکانە بوو، کە بەشێوەیەکی خەیاڵ چاوەنواری پاشەڕۆژێکی بەختیاری دەکرد بۆ کۆمەڵ ئەمیش لە ڕێگای شۆڕشی فەڕەنساوە دەیویست بێتە دی کە لەو باوەڕەدا بوو لە پێناوی چینی هەژار و چەوساوەکان دا ڕاپەڕیوە" (ئەحمەد، ١٩٨٩).

هەژیە بێژین زێدەباری وان هۆکارێن ل سەری مە ئاماژە پێدا هندەك هۆکارێن دیتر ژی وەکی نەبونا دەسەلاتی و شیانی ژی بەرامبەر هێزێن دەسەڵاتدارێن ناڤ جڤاکی، کو دبنە ئاستەنگەك د ڕێیا بجهئینانا خەون و هێڤی و ئومێدێن هۆزانڤانێن ڕۆمانسی، ڕۆلەکا کاریگەر و گرنگ دگێڕن بۆ ڕەشبینیا وان دژیانێ، کەواتە "ڕۆمانتیکی یەکان هەموو کاتێك لە ژیان دا ڕەش بین لێو بەبار بوون ئەمەش بەهۆی ئەو جیاوازی یەی کە هەبوو لە نێوان ئەمان و کۆمەڵەکەیاندا، ئەمەش ببووە کۆسپ و ڕێگای ئەو خۆشی و بەختیاریی یەی لێ یان گرتبوو، ئەو هەموو تاوان و هیوایەیان وەك ژیلەمۆ لە شوێن خۆی کپ ببوو، هەر بۆیشە دەبینین بەدرێژایی تەمەنی ئەدەبەکەیان پیشەیان هەر ماتەمی و ڕەشبینی بوو لە ژیان دا وە لەسەر هیچ دەستوور و یاسایەکی ئەدەبی نەدەگیرسانەوە، هەر سەر لێ شێواندن بوو پیشەیان، ئەگەر بۆ ماوەیەکی کورتیش لە خۆشی دا ببووایان وەك لە هەندێ چیرۆك و شانۆگەری یەکانیان دا بەرچاو دەکەوێت ئەوە لە قاقایی لەو پێکەنین و خۆشی یەدا ئارەزوی مردنی خۆیان دەکرد" (ئەحمەد، ١٩٨٩). ئەم دشێین تایبەتمەندیێن هۆزانڤانێ ڕۆمانسیزما ڕەشبینی وەکی مرۆڤەکێ ئاسایی یێ ڕەشبین دڤان خالێن ل خوارێ دا دیاربکەین (----، ٢٠١٥/٥/٢٧):

أ-هەست ب بێ هێزییەکا بەردەوام و دلتەنگییێ دکەت ژلایێ دیتن و هزروبیر و ئاخفتنێ دا.

ب- ڕەڤین ژ پێشکەفتنێ و پەیوەندییان ل گەل خەلکی، هەروەسا چەندین سیفەتێن نەرێنی یێن دیتر ل بەرامبەر خەلکی.

ج- نەڕازیبون ژ بچیکترین و ئاسانترین تشتی، هەروەسا بێزاربون بەرامبەری وان تشتێن کو هەردەم دوبارەدبنەڤە.

د- شیان و هێزێن خۆ ڤەدشێریت و دیری خەلکی دژیت و دبیتە مرۆڤەکێ گرتی، هەروەسا وەکی پێدڤی ل دیڤ ئاستێ پێدڤی وەکی خۆ بەرێ خۆ نادەتە خەلکی و دەوروبەرێ خۆ.

٢. ڕۆمانسیزما گەشبینی

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

ئەڤ جۆرێ رۆمانسیزمێ بەروڤاژی رۆمانسیزما رەشبینییە، چونکی ئەڤ جۆرێ رۆمانسیزمێ ب هێڤی و ئومێد و ئاسۆیەکا روهنڤە بەرێ خۆ ددەتە ژیان و مرن و پاشەرۆژا مرۆڤی و ڤیسەر و هۆزانڤانێن ڤی جۆرێ رۆمانسیزمێ ژی "لە بیردا پێشکەتووخواز بوون لە ئاسۆیەکی رووناکەوە دەیان روانی یە کۆمەڵ" (ئەحمەد، ١٩٨٩) و هەردەم د خۆشی و کەمەرانیێ دا دژیان. هەرچەندە ڤیسەر و هۆزانڤانێ رۆمانسیزما گەشبینی ژی وەکی هۆزانڤانێن رۆمانسیزما رەشبینی هند شیان و دەسەلاتا وان د ئاستێ پێدڤی دا نییە، بەلێ وەکی مرۆڤەکێ کارب دەست و فەرمانڕەوا دناڤ جڤاکیدا دەورێ خۆ دبینن و د بەرهەمێ خۆ دا هەردەم پێداگیرییێ ل سەر هندێ دکەن کو د ژیانێ دا بێ هێڤی بون نییە و رۆژەک هەر دهێت مرۆڤ ب ئومێد و هێڤیێن خۆ بگەهیت و چەند ژیان نەخۆشیت و بارودۆخ نالەبار بیت دڤێت هۆزانڤان رەشبین نەبیت و خرابی و کرێتیێ بگهۆریت بۆ باشی و جوانی و خۆشیێ، چونکی ل دەڤ هۆزانڤانێن رۆمانسیزما گەشبینێ بەردەوام بون ل سەر رەشبینیێ نیشانا شکەستنێ یە.

٤.٣ بنەمایێن رۆمانسیزما کوردی

دەمێ مە بڤێت بنەماو تایبەتمەندیێن رۆمانسیزمێ دەستنیشان بکەین، توشی گەلەک ئاریشە و گیروگرفتان دبینەڤە، چونکی پەیرەوکەرێن ڤێ رێبازێ بۆچوونەکا ئێککرتی و گشتگیر نینە، بەلکو هەر ئێک ژوان بۆچونەکا تایبەت و جیاواز هەیە ژ یێ دیتر، ب واتایەکا دیتر ژێدەرێ ڤێ ئاریشێ بۆ رێبەر و پەیرەوکەرێن وێ رێبازێ بخۆ دزڤریتەڤە، بەلێ ئەم هەول ددەین گرنگترین بنەمایێن ڤێ رێبازێ دیاربکەین:

١. بنەمایێ ئەندێشێ

ژبەرکو ئەندێشە ئێک ژ بنەمایێن گرنگە بۆ داهێنانا ئەدەبی و پەیوەندییەکا راستەوخۆ ب هەست و سۆزانڤە هەیە، لەوما رۆمانسیان گرنگییەکا تایبەت ب ڤی بنەمایی ددا و متمانەکا تەمام پێ هەبو بۆ گەهشتن ب راستیێ، "هەروەها وایان دائەنا، کە هەموو شتە نادیارەکان لە رێگەی ئەندێشەوە مەیسەر دەبێ" (رمضان، ٢٠١١):

بەندا ئالایێ
ب هەزی دەلالی
شۆخ و شەپالی
بلند و بالی
هەردەم و سالی
ب دۆست و هەڤالی
بێ ئێش و نالی
ب خر سەرومالی
ب خوینا سۆر ئالی (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان ب رەنگەکێ رۆمانسیانە بەرێ خۆ ددەتە عەسمانی و دگەل (ئالا) یێ دەست ب گەنگەشێ دکەت، ب رێیا بەخشینا ناسناما زیندی بۆ (ئالا) یێ ئێش و ئازار و دەردێن خۆ ب هەست و ئەندێشەیەکا نازک نیشانا وی ددەت، دیسان ئالایێ دکەتە چارەسەر و دەرمانێ مرۆڤێن بێدار و زامدار، چونکی بێ ئومێدییەکا زێدە کو هێڤیێ هۆزانێن هۆزانڤانێن رۆمانسیزمییە ل دەڤ پەیدابویە و د سنورێ ئەقلێ مرۆڤی دەربازدبیت و ژێدەرێ ئەزمونا وی یا هۆزانێ یە.

٢. تاکایەتی (کەسایەتی)

هۆزانڤانێ رۆمانسیزمی ب رێیا کەسایەتییا خۆ ل سەر بابەتێن دەوروبەرێ خۆ یێن خۆش و نەخۆش رادوەستیت، ب رامانەکا دی "هونەرمەندی رۆمانتیک فەرمانڕەوایەتیی من لە هونەردا دەچەسپێنێ و تاکڕەوێتی لەجیاتی کۆمەڵڕەوی دادەنێ: خولیا و کەڵکەڵە و بیر و ئارەزووەکانی خۆی بەیان دەکات" (پیربال، ٢٠٠٦)، داکو ئازادییەکا تەمام مسۆگەربیت دناڤ جڤاکیدا.

٣. هەلچون و هەست و سۆز

هۆزانڤان و ڤیسەرێن رۆمانسیزمێ لدویڤ هەست و سۆز و خەیالێ دچون، چونکی "دەبێ ئەوە بزانرێ کە لە پاڵ ئەقڵ و تەبیعەتدا، دڵ و هەستیش دنیایەکی دیکە و پێداویستیانی دیکەی هەیە. گومان لەوەدا نییە کە لە روحی ئادەمیزادا هەست لە هزر و بیر دەسەڵاتدارترە و خۆزیا و ئارەزوو لە حەقیقەت کاریگەرترە. لەبەر ئەمە دەبێ هەست و هەوەسەکانی روح- هەڵبەتە تا بکرێ لە قەڵەمڕەو چوارچێوەی ئەخلاقدا- بخرێنە بەر باس" (حسەینی، و: عارف، ٢٠٠٦)، کەواتە هۆزانڤانێن رۆمانسیزمی هەست و سۆزێ ب سەرعەقلی دا د سەپینن و هەر ب رێیا وێ هەست و سۆزێ ژی دیمەنێن جوانێن ژیانێ دیاردکەن، ب ڤێ چەندێ ژی رۆلێ عەقلی د بەرهەمێ رۆمانسیزمێ دا لاواز دبیت.

مخابن بۆ جهێ کوردا
نهۆیە لێ بوویە ئێڤاری
حەتا ئەڤرۆ د خەودا مان
ب سەر داهات شەڤا تاری
بەرێ ئەڤرو جیهانگیربوون
ملوك و حاکم و میربوون
خودان حوکم و چەك و شیربوون
ژ ئەسلێ عونسرێ ئاری (حسین، ١٩٧١)

هۆزانڤان ب خەم و کوڤانەکا زۆر موخابنیا خۆ دیاردکەت بەرامبەر ئەو راستیا کو کورد ل وی سەردەمیدا تێدا دژیان، هەروەسا رابردوویەکا تژی سەرکەفتن و سەربلندیێ دئینیتە بیرا کوردان، داکو بشێت وان پالبدەت بۆ بەرەڤانیکرن ل ئاخا وەلاتی و دەستبەرداریێ مافێ خۆ نەبن و بن دەست نەژین، بێگومان ئەڤ چەندە ژی ب ئەگەرێ هەست و سوزەکێ زێدە دهۆزانێدا دهێتە بەرهەم ئینان.

٤. زڤرین بۆ سروشتی

کاریگەرییا هزر و بیرێن فەلسەفی و ئیستاتیکی و کارڤەدانا شۆرەشا بورژوازییا فەرەنسی و پیشەسازی و ئەنجامێن نەرێنی یێن شۆرەشا فەرەنسی ئەگەرەکێ سەرەکی بون کو هۆزانڤانێن رۆمانسیزمێ بزڤرنەڤە بۆ سروشتی، چونکە "بەلایانەوە سروشت بە هەموو دیمەنە جوانیەکانییەوە بریتییە لە وێنەیەکی هەست پێکراوی پەروەردگار، ئەمەش لە شیعرەکانی (بیرون و شیللی و هۆگۆ) دا بە روونی دیارە" (ئەحمەد، ١٩٨٩).

گارە هەرێ ل جهێ خو مای،
هێشتا کویڤی یێ لێ دچەرن
جوکێت مە هەر ئاڤا تێ مای
رویبارێن مە هەرێ دگەرن
عەمێ گوزی و هەڤالێت خۆ...
چەپەرێت خو بەرنەدایە،
گوهێ خو بدێ
چەوا یێ ل زۆزانا دخۆرن (تەیب، ١٩٩٢)

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

ل ڤێرێ هۆزانڤان دیمەنێ سروشتێ کوردستانێ دکێشیت، ئەو ژی دیمەنێ چیایێ (گارە) یە کو چیایەکێ بەفرینەو ڕامانا بەرخودانێ و خەباتا گەلێ کوردو پێشمەرگەی و بەردەوامیا ژیانێ ب ڕێیا ئەوی دیمەنێ سروشتی نیشا خواندەڤانێ کورد ددەت دگەل هیڤی و ئومێدەکا زێدە.

٥. زڤڕین بۆ سەردەمێن کەڤن

مەبەست پێ مفا وەرگرتنە ژ ئەدەبیاتا میللەتێن دی یێن هەڤچەرخ، ب واتایەکا دی زڤڕین بۆ ئەدەبێ فۆلکلۆری و چیرۆك و ئەفسانێن نەتەوەیێن جیهانێ، واتە "سۆزی مرۆڤایەتی بۆ ڕابردوو، سەردەمە زێڕینییەکانی مێژووی کۆنی مرۆڤایەتی دەبزواند" (پیربال، ٢٠٠٦).

نێ ئەم ژنفشێ کاوەیین

ب ناڤ و دەنگ وبێ رەڤین (مشەختی و ئیبراهیم مشەختی، ٢٠١٢)

(کاوەیێ ئاسنگەر)کەسایەتیەك ب ناڤ و دەنگە د دیرۆکا مللەتێ کورد دا و ب قارەمانەکێ سەردەمێ خۆ هاتیە نیاسین. ژبەر مێرخاسی و مێرچاکیا ئەفراسیابی خەلکێ گەلەك چیرۆکێن ئەفسانەیی ل دۆر ڤەگێراینە. د ناڤ ئەدەبیاتێ کوردی و فارسی ژی بەحسی وی هاتیە کرن، لەوا هۆزانڤانی ئاماژە ب ناڤێ وی دایەوەکو هێمایێ هێزێ و خۆراگرێ و بەرخوەدانا مللەتێ کورد هەمبەری دژمنی و شکاندنا زورداران.

٦. بنەمایێ ئاینی

ئایین ل دەڤ ڕۆمانسییان جهێ ئارامبوونا دەروونیە، ڕۆمانسیان ب ڕێیا هەست و سۆزێ بەرێ خۆ ددانە ئایینی و وەکی پێدڤیاتییەکا دل و دەرونی ل قەلەم ددان و وەسا دیاردکرن کو ئایین هێڤینە بۆ بەرفرەهبونا هزرو بیر و هەست و سۆزان و دبیتە پالدەرەك بۆ نڤیسینا بەرهەمێن وان و "فەیلەسووفەکانی سەدەی ١٨م لە ئەوروپا دژی دین ڕاپەڕیبوون، ڕۆمانتیکەکان بە پێچەوانەی ئەوان مەسیحییەتیان وەك پێویستییەکی دەروونی لە دڵدا زیندوو بووەوە. بۆیەش هەڵبەستی فەلسەفەی دینی- کە تارایەکی ڕەنگا و ڕەنگیان بەسەر دادابوو- لای ڕۆمانتیکەکان شوێنی شیعرە زانستییەکانی کلاسیکەکانی گرتبووەوە. تەنانەت لە شیعرەکانیاندا گەلێك جار سۆفیگەرییانە باسی سروشتی گەردوونیشیان دەکرد" (حسەینی، ٢٠٠٦)

قابیل و هابیل سەروژنوی رابون

خویندار و دوژمن دیس

پێشینان ب ڤی دەردی گوتینە

قەسێن مەزنا نەخشێن بەری نە (سندی، ٢٠٠٢)

هۆزانڤان ل ڤێرێ ئاماژە ب بابەت و سەرهاتیەکا ئاینی ددەت، ئەو ژی سەرهاتیا (قابیل و هابیل) یە، وێنەیەکێ ئاینی وەکی سەربور نیشان ددەت ب مەرەما شیرەتکرن و مفاوەرگرتنێ ل دەمێ ڕویدانا نەچاڤەرێکری ڕوبیدەت، داکو پەند ژێ بهێتە وەرگرتن.

٧. خەم و پەژارە و مرن و بەرزەبون

ژیانا ڕۆمانسییان پشتی شۆڕەشا فەرەنسی بەرەڤ خرابی و ئالۆزیێ چو، و"شاعیری ڕۆمانتیك کە لە بەرانبەر ئەم دەورە غەریبەدا چارەنووسی خۆی دۆڕاندووە، پەنا بۆ دەروون و ناخی خۆی دەبات. لەم جیهانی ناخ و ناوەوەیەدا، یەکەم شتێك کە شاعیر ڕووبەڕووی دەبێتەوە، وجوودێکە کە بەرەو فەنا دەڕوات و هیچ ڕێگەیەکی گەڕانەوە نییە" (پیربال، ٢٠٠٦).

٨. ڤەدیتن و دیتن

ڕۆمانسییان گەلەك حەز ژ ڤەدیتنا تشتێن نوی و گەڕیان ل دویڤ نهێنیێن ژیانێ دکر و هێڤیا وان ئەو بو کو دناڤ جیهانا نویدا تشتێن نوی و نامۆ ببینن دناڤ میللەتاندا و دناڤ بەرهەمێن خۆدا ئاماژە پێ بدەن،"بۆیە، ئەگەر ئەدەبیاتی کلاسیك دۆزینەوە و موغامەڕاتی تێدا نەبووبێت، ئەوا ئەدەبیاتی ڕۆمانسیزم تژییە لە سەرکێشی لادان و دۆزینەوەی نوێ" (پیربال، ٢٠٠٦).

٩. زڤڕین بۆ ڕابردوێ و دەمێ زاڕۆکینیێ

زڤڕین بۆ دەمێ زاروکینیێ ئێك ژ بنەمایێن گرنگ بو ل دەڤ ڕۆمانسییان، هەروەسا زڤڕین بۆ ڕابردوێ و ئەو جهێ کو یادگاریەك لێ هاتیە تۆمارکرن و ئەڤ یادگاریە ژی بوراندنا دەمێ خۆش بویە ل وی جهی ل گەل دۆست و هەڤالان یان کەسەکێ خۆشتڤی، "بەم شێوەیە، ڕۆمانتیکەکان بەگشتی عاشقی ڕابردوو بوون. بۆ نموونە لای دی مووسێ، گوتنی " یارێکم هەبوو " زۆر خۆشتر بووە لە " یارێکم هەیە" (ئەحمەد، ١٩٨٩)، ب ڤێ چەندێ ژی ڕۆمانسییان ب خەیال دزڤڕینەڤە ڕابردوێ.

٣. کورتیەك ل دور ڕۆمانسیزمێ د ئەدەبێ کوردی (دەڤەرا بەهدینان)

هەر ژ دەسپێکا سەدێ بیستێ ئەڤ ڕێبازە ل ڕۆژهەلاتا ناڤین ب گشتی و دناڤ دەڤەرێن بن دەسەلاتا فەرمانڕەواییا عوسمانی ب تایبەتی پەیدابوویە. "لە ساڵی ١٩٠٨ بەولاوە جۆرە سەربەستییەکی تازە و بێ سانسۆریی لە تورکیادا هاتە کایەوە، دروستبوونی کۆڕوکۆمەڵی ئەدەبی و ڕووکردنە ڕۆژئاوا و وەرگێڕانی بەرهەمی نووسەرانی ئینگلیزی و فەرەنسیش تازەگەریی و جموجۆڵێکی تازەی خستە ئەدەبیاتی تورکییەوە و دواتر لە ئەدەبیاتی میللەتانی ناوچەکەدا ڕەنگیدایەوە و لە ئەدەبیاتی کوردیشدا خۆی نواند" (حوسێن، ٢٠١٤) و دەسپێکێ ل باکورێ کوردستانێ ل سەر دەستێ (جگەر خوین و قەدری جان و عبدالرحیم رحمی هەکاری) بو، ل دویڤدا گەهشتە باشورێ کوردستانێ و ل دەڤەرا کرمانجیا خوارێدا ل سەر دەستێ (شێخ نوری شێخ سالح، عەبدوڵڵا گۆران، پیرەمێرد، زێوەر، ... هتد) ی ئەڤ ڕێبازە کەتە لڤینێ د ئەبیاتا کوردی ل باشورێ کوردستانێ دا، بەلێ ل دەڤەرا بەهدینان دویماهیکا ساڵێن سیهان دەلیڤەك پەیدابو و هندەك هۆزانڤانێن ڕۆمانسیزمی وەکی (شێخ نورەدین بریفکانی، شێخ مەمدوح بریفکانی، حوسنی بامەڕنی، مەلا مەنسورێ گێرگاشی، ئەنوەر مایی، سالح یوسفی) ل دەڤەرێ هاتنە د مەیدانا ئەدەبی دا، ناڤەڕۆکا هۆزانێن هۆزانڤان (سالح یوسفی)، ئازادی و سەربەستی و بدەستڤەئینانا مافێ نەتەوەیی بخوڤەدگرن، هەروەسا ل دەڤەرا بەهدینان "هۆزانڤانێ کورد بەرەڤ بێزاری و بێ هێڤی بوونێ و د ئەنجام دا بەرەڤ ڕۆمانسیەتێ بر و ژبەر هێڤی یێن وان بو دامەزراندنا کیانەکێ کوردی ئەو ڕۆمانسیەت ژی ل دوماهی یێ بەرەڤ ڕۆمانسیەتەکا شۆڕەشگێرانە چوو و ژلایێ روخسار ژی هۆزانێن وان دڤی ماوەی ب گشتی بەرەڤ کێشا خومالی چوون" (خالد، ٢٠٠٤). قۆناغێن ڕۆمانسیزما کوردی (دەڤەرا بەهدینان): ڕۆمانسیزما کوردی ل باشورێ کوردستانێ دابەشی سەر ڤان قۆناغێن ل خوارێ دبیت:

قۆناغا ئێکێ دناڤبەرا ساڵێن بیستاندا هەتا دەسپێکا ساڵێن سیهاندا: ئەڤ قۆناغە ژ ئەنجامێ کاودانێن ئابوری و وان گوهۆڕانکاری و ژێرخانێن ئابوریێ کوردستانێ پەیدابوو، کو بزوتنەوەکا نەتەوایەتی و ڕەوشەنبیری کارتێکرنەکا مەزن کرە سەر ئەدەبێ کوردی ب گشتی و هۆزانێ ب تایبەتی، بەلاڤبونا هژمارەکا گۆڤار و ڕۆژنامێن وەکی: (پێشکەوتن١٩٢٠، بانگی کوردستان ١٩٢٢، بانگی حەق ١٩٢٣، ڕۆژی

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

كوردستان ١٩٢٢، ئومێدی ئیستقلال ١٩٢٣، ژیانەوە١٩٢٤، ژیان ١٩٢٦) و گۆڤارا (دیاریێ كوردستان ١٩٢٥، زاری كرمانجی ١٩٢٦). (باڵەكی، ٢٠٠٥).

هژمارەكا هۆزانڤانێن كورد ل دور وان گۆڤار و ڕۆژنامان كۆمبون و هۆزانێن خۆ یێن ڕۆمانسیزمی تێدا بەلاڤەكرن، بەرنیاسترینێن وان (شێخ نوری شێخ ساڵح، زێوەر، عەلی كەمال باپیر، فایەق بێ كەس، فایەق زێوەر، مامەند كەركوكی، پیرەمێرد، گۆران، ڕەشید نەجیب، سافی هیرانی، مەلا محەممەد كۆیی، ئەحمەد فەوزی، عەبدولقادر قەدری) بوون. هەژیە بێژین دڤێ قۆناغێدا هۆزانڤانێن دەڤەرا بەهدینان بەشدارنەبون، ئەڤ چەندە ژی وەكی بەری نوكە مە ئاماژە پێدای ژ ئەنجامێ لاوازییا ئاستێ ڕەوشەنبیری بو، كو هیچ بزاڤەكا ئەدەبی بۆ نویكرنا هۆزانێ و دویڤچونا ڕێبازا ڕۆمانسیزمی ل مەیدانێ نەبو.

قۆناغا دوێ دناڤبەرا دەسپێكا سالێن سیهاندا هەتا سالا ١٩٣٦ ێ: ئەڤ قۆناغە چارچوڤەكا جیاوازتر و بەرفرەهتر بخۆڤەدیت ب بەراورد دگەل قۆناغا ئێكێ، چونكی ڕۆمانسیزما كوردی دڤێ قۆناغێدا ئاراستەكا نویتر و بەرچاڤتر بخۆڤەگرت و ب ئاشكەرا دهۆزانێن وی سەردەمیدا دهاتە دیتن، هەروەسا هژمارەكا دیتر ژ گۆڤاران وەكی: (ڕوناكی ١٩٣٦، دیاری لاوان ١٩٣٤، یادگاری لاوان ١٩٣٣) دەركەفتن و"شاعیران و نووسەران دەقەكانیان تیا بڵاو دەكردەوە و سروشتی ڕۆمانسیان كردبووە بەردی بناغەی دەقەكانیان" (ئەمین، ٢٠٠٢)، كو (گۆران) ب ئێك ژ گرنگترین هۆزانڤانێن ڤێ قۆناغێ دهێتە هژماردن دەمێ دگەل دەسپێكا سالا سیهاندا هۆزانێن خۆ یێن ڕۆمانسیزمی بەلاڤكرین و ئەو هۆزان ژی ژلایێ ڕوخسار و ناڤەرۆكێڤە تاقیكرن و ئەزمونەكا نوی بو بۆ هۆزانڤانێن دیترێ ڤێ قۆناغێ.

قۆناغا سێێ ل دەسپێكا سالا ١٩٣٦ ێ هەتا بەری سەرهلدانا ١٩٩١ ێ: ئەڤ قۆناغە ژی هەتا ڕادەكێ زۆر ژ هەردوو قۆناغێن بەرێ خۆ جودابو، چونكی ڕاستە ل دەسپێكا ڤێ قۆناغێ بنەمایێن ڕۆمانسیزمێ بیێن ئاسایی د هۆزانێن هۆزانڤانێن وی دەمی دهاتنەبكارئینان و ب ڕێكا هندەك ڕۆژنامە و گۆڤارێن وی سەردەمی وەك: (التآخی ١٩٦٧- ١٩٦٨، برایی ١٩٦٧- ١٩٦٨، ڕۆژی كوردستان ١٩٧١) و گۆڤارا (ئەستێرە ١٩٧٢) (عەلی، ١٩٩١) ئەو بزاڤا ڕۆشنبیری و نەتەوایەتی د ئەدەبێ كوردیدا یا وی سەردەمی ڕەنگڤەدا و بوونە ئەگەرەك بۆ پەرەسەندن و گەشەپێدانا ڕێبازا ڕۆمانسیزمی د هۆزانا كوردی دا، بەلێ ل ناڤەڕاست و دوماهیكا ڤێ قۆناغێ ب ئەگەرێ دامەزراندنا كۆمەڵە و دەستەیێن نەتەوەیی وەكی كۆمەلێن (هیوا) و (هیڤی) و (ڕزگاریێ كورد) و سەرهەڵدانا شۆڕەشێن كوردی وەكی: شورەشێن بارزان(١٩٤٢- ١٩٤٥) و شۆڕەشا ١٩٥٨ و شۆڕەشا ئەیلولێ ١٩٦١ و واژۆكرنا پەیماننما خیانەتكارییا جەزائیرێ ل ڕێككەفتی ٦/٣/ ١٩٧٥ ێ و كارەساتێن كیمیابارانا هەلەبجە و ئەنفالێ ژی ل سالا ١٩٨٨ ێ ڕۆمانسیزمییەكا بەرگری و شۆرەشگێرانە ئینایە دناڤ هۆزانا كوردی ل وی سەردەمی، كو هۆزانڤانان سیاسەتمەدار و خەباتكەرەكێ وەلاتی ب ڕێیا ناڤەرۆكا هۆزانێن خۆ سروشت و بنەمایێن ڕۆمانسیزمێ كربونە بەرێ بنیادا تێكستێن خۆ و هەردەم هۆزانڤانان هەول ددان پەیاما خۆ یا كوردایەتی و خەبات و تێكۆشان ژ پێخەمەت وەڵاتی بگەهینە تاكێن كورد، بێگومان ئەڤ چەندە بوویە ئەگەرێ گەشەكرنا ڕۆمانسیزمێ دهۆزانا كوردیدا.

ل دەڤەرا بەهدینان پێشەنگێ ڤێ قۆناغێ هۆزانڤان (ساڵح یوسفی) بو، چونكە هۆزانێن ڕۆمانسیزمییێن وی ل دەمەكی بونە كو هێشتا هۆزانا كوردی ل دەڤەرێ د قوناغا دەستپێكی دابو و ب زڤرین بو مێژویا بەلافكرن یان نڤیسینا هۆزانێن وی ئەڤ چەندە خویا دبیت و هۆزانڤانێن دیتر وەكی "نجیب بابان، محمد سعید جاف، عبدالله سعید" (میران و شارەزا، ١٩٨٦) ڕۆل گێڕاینە دڤێ قۆناغێدا.

١.٣ ناڤەرۆكا ڕۆمانسیزما كوردی (دەڤەرا بەهدینان)

١. نشتیمان پەروەری

هۆزانڤانێن ڕۆمانسیزما كوردی خۆ تێكەلی دل و دەرونێ خەلكی دكر و كێشەیێن ناڤ بەرچاڤ وەردگرت، ئەڤە ژ ڕەوشتێ هۆزانڤانێن ڕۆمانسیزمی بو و ب شێوەكێ ئاشكرا پەیاما نەتەوایەتی ب هۆزانا وانڤە دیاردبو و ب بێ باكی دژایەتییا سیستەمێ دیكتاتۆرییا سەردەمی دكرن و دبونە سەركێش و ڕابەرێ نەتەوەیی و ئێك دەست و ئێك بۆچوون و ب تەمامی تێكەلییا خەلكی دكرن، داكو پتر ژ ئێش و ئازارێن مللەتی بگەهن و دەربرینێ ژێ بكەن.

بەسە.. بەسە گەلی كوردا
بەسە بەسە گەلێ كوردا وە ئەم سۆتین ب كلو دەردا
بێ تەبایی وەلات بەردا بێ خودان ما جهێ مەردا
كوردستانێ لاوێ تەمە زۆزان دشین ل من هەر خەمە
گوری تەبم هندی هەمە هەتا دمرم كولێ تەمە (عەلی، ١٩٩١)

د ڤێ هۆزانێدا ساڵح یوسفی ب گشتی ئەو كارەسات و ڕویدانێن ب سەر جڤاكی دا هاتین ب ئەگەرێ دەردێ غوربەت و دیریێ ژنەتەوە ونیشتمانی ددانیت و وەكی ئاگرەكی د دلێ ویدا سوژیت.

٢. سروشت

ڤیسەر و هۆزانڤانێن ڕۆمانسیزمی گرێدای سروشتی بون و بەرێ خۆ ددانە گوند و دەڤەرێن سروشتی، داكو دگەل هەست و سۆزو كەسیاتەییا خۆ دا بژین ژ باژێڕی دویردكەفتن، كوردستان ژبەركو سروشتەكێ جوان و سەرنجڕاكێش هەیە و كانی و گول و دەشت و چیا و زۆزانێن وێ دیمەنەكێ جادویی چێدكەت ب تایبەت ل وەزێ بوهارێ، ئەڤ چەندە كارتێكرنەكا مەزن ل هۆزانڤانێن كورد كریە بەرەڤ ڕێبازا ڕۆمانسیزمیێ بچن و دیمەنەكێ سروشتیێ جوان ژ سروشتێ كوردستانێ ڤەدهینن، ئەم دشێین بێژین د ئەدەبێ كوردیدا "ڕۆمانسییەكان هەریەكەلە بەرهەمەكانییاندا وەسفكردن و دیاردە و تایبەتمەندی خۆیان هەیە ; مەرج نییە هەر هەموویان لە ناوەڕۆكدا سروشت بۆ یەك مەبەستی دیاریكراو بەكارهێنن هەر نووسەرێك خاوەنی شێوازی تایبەت بەخۆی بووە" (ئاشنا، ٢٠٠٨)

هلۆ دلبەر
هلۆ دلبەر رابە دلبەر
وێ ل هێڤیا من و تە بچین دلبەر
كەڤر و چیا دگەل خۆشتڤیا
وێ ل هێڤیا من و تە بچین دلبەر
شكەفت و نهال ئاڤا زەلال
وێ ل هێڤیا من و تە بچین دلبەر (عەلی، ١٩٩١)

ل ڤێرێ هۆزانڤانی هەلویستەكێ ب هێزا ڕۆمانسیزمێ هەیە ب ڕێیا تێكەلبونا وی دگەل سروشت و دیمەنێ جوانێن سروشتێ كوردستانێ، كو وێنەكێ جوان بۆ وی سروشتی دگریت و نیشا خواندەڤانی ددەت وەكی هێمایەك بۆ ب ئومێدبونێ.

٣. ئازادی:

دڤێت ڤیسەر و هۆزانڤانێ ڕۆمانسیزمی ئازادیەكا ڕەها هەبیت و دویربیت ژ فشار و یاسا و دەستور و كۆت و بەندێن جڤاكی و ڤیسەرێ ڕۆمانسیزمێ چەوا وان تشتێن دەوروبەرێ خۆ دبینیت دڤێت وەسا ژی نیشان بدەت.

وەڵاتێ من
ئازادی یێ دێ چینین

ئەڤینی یێ ڤەهینین
ژینا خۆش خەملینین
ئاشتی یێ ب ڕەشینین
خوینا بۆش فرینین
مزگینی یێ بگەهینین
کوردستان.. کوردستان (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان ل گەل وان نەخوشێن دیتی، ب وێ رەشبێنی یا جار جار ژبەر کاودانێن کوردستانێ ددلێ ویدا مای ل گەل هەر چریسکەکا روناهی جارەکا دی ژ رۆمانسیتەکا رەشبینانە بۆ ڕۆمانسیتەکا گەشبینانە دچیت و هیڤی وئومێدێن خۆ پێ ئاڤادکەت. هەبونا پەیڤێن چنینا ئازادیێ، ڤەهاندنا ئەڤینی، خەملاندنا ژیانێ، رەشاندنا ئاشتی، گەهاندنا مزگینێ ڤەگوهاستنەکا جۆریە ژ رەشبێنی بۆ گەشبینێ ل دەڤ وی.

٤. دەستنیشانکرنا بنەمایێن ڕۆمانسیەتێ دهۆزانێن هوزانڤان (ساڵح یوسفی) دا

گرنگترین بنەمایێن ڕۆمانسیزمێ دهۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا ئەڤێن ل خوارێنە:

١. خەم

ئەڤ بنەمایە هەتا ڕادەکێ بەرچاڤ دهۆزانێن ناڤبری دا دهێتە دیتن ب هەمی جۆرێن خۆڤە:

خەم و ڕۆژگار

هۆزانڤانێ مە بەرێ خۆ ددەتە سەردەم و ڕۆژگاری وگازندا ژ چەرخ و سەردەمی دکەت، کو چ جارا ئەڤ چەرخ و ڕۆژگارە هەتا سەر دگەل مرۆڤی نابیت و هەردەم بوویە ئەگەرێ ژێکجوداکرنا دوو ئەڤینداران، ژبەرهندێ کەس ژ ڤی ڕۆژگاری ڕازی نییە و گازندە ژێ دهێتەکرن، بۆنمونە هۆزانڤان د هۆزانا (ڕۆژا غەیری) دا دبێژیت:

ڕۆژا غەیری
ڕێڤنکێ ژارم بێ خانی و نانم
بێ چەك و دارم ڕێکێ نزانم
بێ کاروبارم ژ ئێشا گرانم
کۆڤانا خارم مێت ژین و جانم
چەندئاخا جهێ من ناحەوینت
چ خۆشیا ل هش و دلێ ناچینت
چ سۆز وهێڤیا قەت نامەینیت
برینێت گەنی هیچ ناکەوینت (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان دهۆزانا(ڕۆژاغەیری) ب ڕەشبینی تەماشای ژیانا خۆ دکەت کوکەفتیە بن کارتێکرنا باردوخێ نالەبار، وبێ هیڤی بون تێدا دبیتە بنەمایا سەرەکی وئەڤ بێ هیڤی بونە وی کەتە کەسەکێ بەرزە کونەشێت ڕێکەکا گونجای بۆ دەرکەفتن ژڤی باری بۆخۆدیاربکەت لەورا گلە وگازندە دبیتە ڕێگا دەربڕینێ ژخەمێن وی وچارەسەریان نابینیت ئەڤە دکەفتە دقالبی دەربڕینا هەست وسوزێ نوی ب رەشبینی ود سنورێ ڕۆمانسیتا رەشبینانە دا. لەوما دەمێ ساڵح یوسفی دەربرین ژبێ هیڤی بونا خۆکری چیدبیت گەلەك هوزانڤانان ژئەنجامێ وی بارودوخێ چاڤەرێ نەکری وتێکچوونا هیڤی وئومیدان بێ دەنگیێ هەلبژێرن، لێ هوزانڤانێ مە دەربڕین هەڵبژاردو بویە پێشەنگێ هۆزانا ڕومانسیزمێ ل دەڤەرێ.

خەم و سروشت:

هۆزانڤان ب ڕێیا سروشتی خەم و ڕێژەیا وێ خەمێ ژی ددەتە دیارکرن، وەکی (ڕووبار و بایێ شەماڵ و وەرزێ پاییزێ و.. هتد)، بۆ نمونە د هۆزانا (لگەل رووبارێ خابووری دا) دیاردبیت:

لگەل رووبارێ خابووری دا
نەمینم خابوورێ دەلال
ڕێڤنکێ بێ کەس و هەڤال
بریندارێ بێ دەنگ و لال
کۆچەرێ بێ وەلات و ماڵ
خابوور چەندێ نەرم و شەنگی
کەسك و سۆری سپیەل ڕەنگی (عەلی، ١٩٩١)

دڤێ پارچە هۆزانی دا هوزانڤانێ رەشبین بێ دەستەلاتیاخۆ ب ڕێکا سروشتی ودانوستاندنا خۆ دگەل خابوری دەردبرێت وبتنێ ئاوارەبون وبێ ماڵوێرانێ بەرچاڤ دبیت.

٢. تاکایەتی

ساڵح یوسفی وەکی هەر هۆزانڤانەکێ دی یێ ڕۆمانسیزمێ کوردی، بۆچوونا خۆیا تایبەت بەرامبەری هندەك دیاردە ورویدانان دەربڕیە، ژوانا ژی بەرامبەری هزرا شۆڤینیزمیێ کوب توندی دژی وی راوەستیایە.

٣. سروشت و زڤڕین بۆ سروشتێ

سروشت ئێك ژ بنەمایێن سەرەکی و گرنگ بویە ل دەڤ هۆزانڤانی، کو ئەوی ئەو سروشتە وەکی ئامرازەك بۆ پەیاما نەتەوەیی بکارئینایە هەروەکو د هۆزانا (بەندا بەهارێ) دا دبێژیت:

بەندا بەهارێ
جانێ زڤستانا بوری
چو دەمێ تەحلی و زۆری
هات بهارا پسپوری
بەلەك بوون سەرێت ژۆری
نەخشاندن ب کەسك و سۆری
پەریکێ جل گوهۆری
بەژنا شەپال و شۆری (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان گەشبینا خۆ ب ڕێکا ئاڤاکرنا هیڤی وئومێدان ل سەرخەیالێ دەردئێخیت وسروشتی وسەرنوی دەستپێکرنا ژیانێ ل وەرزی بهاری دکەتە ڕێکەك بۆ گەشکرنا ئومیدێن خۆ. لەورا ئەوژی رەشبێنا خۆ دکەتە گەشبێنی و چاڤەرێ گهورنێن نوی دبیت هەرچەندە هەر بێ دەستەلاتی دناخێ وی دا یێ زالە لێ ب دەربرینا چەرخا سروشتی هیڤی وئومیدان ددەتە خۆ کو نەخوشیێ ژی هەر دێ هێنەگهۆرین بۆ خوشیان، بورینا زڤستانێ، چونا تەحلی وزوری، هاتنا بهاری، حەلیانا بەفرێ وشینبونا سروشتێ دبتە بنەمایێن ئاڤاکرنا گەشبینیێ.

٤. هەست و سۆز

ساڵح یوسفی وەکی هۆزانڤان بێ بەهر نەبویە ژڤی بنەمایێ ڕۆمانسیزمێ، چونکی هۆزانڤانەکێ گەلەك هەست نازك و دویربین بویە د بابەتێن چارەنوسسازێن گەلێ خۆ، لەوما د هۆزانا (بەندا فەلەستینێ) دا وەسا دیاردکەت کو چ جیاوازی دناڤبەرا کوردستان و فەلەستینێ دا نینە و هەردو وەلات هاتینە داگیرکرن و خەلکێ وان ژی زوڵم لێ هاتیەکرن:

بەندا فەلەستینێ

 |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

کوردستان و فەلەستین
ئیستعماری زۆر گەستین
دەست و پێ ل مە بەستین
خوە و خوینێ ل مە رستین
بەخت و سۆزێت ئشستین
باهر و پشکێت قەرستین
ئەم ئازادی پەرستین
شێرن ژ تۆرا ڤەرستین (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان دڤێ هوزانێ دا بەحسی هەردو کێشێن کوردی وفەلەستینی دکەت، هەول ددەت خۆ ژبێ ئومیدیێ رزگاربکەت، ئە و ب ڤێ پێنگاڤێ دڤێت دوست وهەڤالان بۆ مللەتێ کورد پەیدابکەت، داکو بارێ وی سڤك بیت وبشێت خۆ لەبەرگرێت. ئەوخەباتا فەلەستینیان دکەتە ریکەك کوهێڤی وئومیدێن خۆێ گەش بکەت و بکەتە هێزەك دا سەروژێری و پشتی شکەستنێ وکەفتنێ رابیتە سەر پێێن خۆ و خەباتەکا نوی دەستپێ بکەت، واتە ئەڤ هۆزانە دەرگەهەکە بۆ دەربازبون ژ رەشبینی بۆ گەشبینیێ.

٥. زڤڕین بۆ سەردەمێ کەڤن

ساڵح یوسفی وەك هۆزانڤانەکێ رۆمانسیزمێ کورد، سەردەمێ کەڤن و بوری بۆخۆ کریە بناغەکا گرنگ و ل دویڤ ڤێ چەندێ زێ هندەك ژ هۆزانێن خۆ لدویڤ ڤێ بنەمایی ئاڤاکریە:

کەلا هەڤلێرێ
ل رەخێت تە بژیان سەر هاتی و بێدەر
بۆرین کەی ئاخسار دارا و ئەسکەندەر
(بسرمان) هاتن (زەردەشت) کرنە دەر
(خۆراسانی) مە خورتی پر هەدەر
تیپێت (تەتەرا) ب دەڤ خوین رابورین
دەستێت بیانیا ل سەر تە گهۆرین
(کورپاشا) میرێ وەلاتێ تۆرین
پاشی کەس ل تۆل و پرسا نە تۆرین
وەلات بۆ تالان خودان بێ بەهرکر
(تورك) و (ئەجەما) (فرەنگا) شەرکر
هەر ئێکی پشکا خۆ بر ڤەدەرکر
سەپانی سەرێ مە توز و گەرکر (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان یێ بێ هیڤیە ژشکەستنی یێت لدویڤ یەکێن شورەشێن کوردی، یێ رەشبینە ژ ئاینە وەلاتێ خۆ، ژبلی رەشبینیێ چ رەنگێن دی نابینیت، وێ مێژویا رویدان وکاودانێن مێژوییێن بسەرێ مللەتێ وی هاتین دئینیتە بیراخۆ. هەولێن ژناڤبرنا مللەتی د پەرتوکا مێژویا مللەتێ خۆ ڤە ددەت ودبینیت کو مللەتێ وی هەرمایە، لە ورا داکو شیانێن خۆ پێ بلندبکەت وئەڤ هۆزانە دروخساردا وەك رەشبینی دیاردکەت لێ پێنگاڤە بۆ رزگاربون ژ رەشبینی بە رەڤ گەشبینیێ، رەشبینیێ: (رویدانێن مێژوویێ) گەشبینیێ: (بەرگریا مللەتی).

٥. قۆناغێن رۆمانسیزمێ د هۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا

ب شێوەکێ گشتی قۆناغێن رۆمانسیزمێ د هۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا دابەشی سەر دو قۆناغان دبیت ب ڤی رەنگی ل خوارێ:

١.٥ قۆناغا بەری شۆرەشا ئەیلولێ دناڤبەرا دوماهیکا ساڵێن سیهاندا هەتا دەستپێکا شۆرەشا ئەیلولێ

هۆزانێن ساڵح یوسفی د ڤێ قۆناغێ دا ناڤەرۆکێن سیاسی و نشتمانی و بەرگری و خەبات و شیرەت و دەستنیشانکرنا کێماسیێن جڤاکی و مشەختبوون و هاندانا تاکێن جڤاکی ب تایبەت چینێن گەنج بۆ خەباتا نەتەوەیی بخۆڤەدگرت، کونەخۆشی و دەرد و ئازار و نەخوشیێن ژ ئەنجامێ دژایەتی و خەباتا گەلێ کورد بەرامبەری ئیمپریالیزمێ ب سەری کوردا دا هاتین د هۆزانێن خۆدا بەرچاف کرینە ژ پێخەمەت سەربەستی و ئازادیا گەلێ خۆ. وی پێگیریێ ب گرفتێن میللەتێ دکر و دگەل خۆشی و نەخۆشیێن وان دا دژیا، لەوما ئەگەر هۆزانێن وی تژی خەم و داخ و کەسەر و رۆندك باراندن و هێڤی خواستنا میللەتێ کورد بو بۆ رزگاربونێ ژ زوڵم و ستەمێ واتە دڤێ قوناغێ داپتریابەرهەمێن وی رۆمانسیەتارەشبێن بوویە چونکە دەلیڤە بۆ بەردەوامی پێدان یان بنە جە بونا شورەشێن کوردی نەهاتە دان وب سانا هی هاتنە تێکدان وهاتنەژناڤبرن، لەورا ئاساییە کوهۆزانڤان دڤێ قوناغێ دا پتریا هوزانێن وی رەشبێنی بن وهۆزانێن گەشبێن یان قوناغا گەشبێن ل دەڤ وی یاکورتتر بیت. ئە ڤە زێ بێ دەستەلاتیا مللەتی کورد دڤێ قوناغا مێژوییێ دا دگەهینیت. هۆزانڤانی هەول دایە کو ب رێکا لۆژیکی رەوابونا داخوازێن مللەتێ خۆ بسەلمینت لەورا زۆرجار بەراوردەکێ ناڤبەرا مللەتێن عیراقێ ومللەتی کورد ومللەتێن دیێن بوینە دەولەت دهینیت داکو باوەریەکێ پەیدابکەت کو مافێ وی یێ سروشتیە کو داخوازامافێن مللەتی خۆ بکەت.

ئەگەر ئەم ل هۆزانێن ساڵح یوسفی یێن وێ قوناغێ بنێرین، هەولا یەکسانکرنا مافێن نەتەوەیی دناڤبەرا هەمی خەلکێن عێراقێ دایە بێ جیاوازییا نەتەوەیی و نەژاد و ئایینی وپلا کۆمەڵایەتی و... هتد، هەرچەندە د ساڵێن چلاندا هەتا رادەکێ کار و بزاڤێن ئەدەبی ل ڤێ دەڤەرێ بەرەڤ کزێ چون، بەلێ ڤێ چەندێ کارتێکرن ل سەر هەولێن ئەدەبیێن هۆزانڤانی نەکر، بەلکو هۆزانڤان پتر رژد بو ل سەر بزاڤێن خۆیێن ئەدەبی هەتا دەستپێکا شۆرەشا ئەیلولێ ژی. ئەم ل ڤێرێ هەول ددەین چەند نمونەك ژ هۆزانێن ڤێ قۆناغێ بدەینە دیارکرن:

قرچە قرچا ئاگرێت گەش
گوریا ئاگرێ تە سۆتم کەرکوك
ئاخینك بۆنە تێ گیزان و چەقۆك
هزار خەونێن سەر کرە زڤرۆك
هزار مخابن بۆیە رەش چیرۆك
دەستەکێ چاڤێت پڕ خوین ڤەدمالم
دەستێ دی ئاخا ژ سینگی دمالم
هندی دزڤرم بێ وەلات و مالم
بۆ ڤان تالانێت بهاکویر دنالم (عەلی، ١٩٩١)

رەشبیناهۆزانڤانی دناڤ ڤێ هوزانێ دا دیاردبیت هەست پێ دکەین کودگەل رەوابونا داخوازێن وی مللەتێ وی هەمی ئەو داخواز دهێنە سەرکوتکرن. هۆزانێن دەبرین، خە ون، رەش چیرۆ، چەتوك گێزان، ڤەمالینا چاڤێن پرخوێن، مالیناتاخێ ل سە ر سینگی، بێ وەلاتی وبێ مالی نالینابۆ تاوانان هەمی رەشبێنی وبێ دەستەلاتیا هۆزانڤانی دیاردکەت ونەشێت داخوازا مافێ مللەتێ خۆ ژی بکەت، بەلکو ب تنێ ب وێنەکرنا رویدانێن دلتەزێن رازی دبیت وهیچ چاڤەرێ بوون، یان چریسکەکا گەشاتیێ دیارنابیت. لەورا هۆزان رومانسیەتەکا رەشبینانەیە. هەروەسا هۆزانڤان دڤان هەردو کۆپلاندا ب دەنگەکێ بلند هەوار دکەت بەرامبەری داگیرکەر و دوژمنێن کوردان،

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

كو ئه‌وان زوڵم و زۆرداریيان به‌رامبه‌ری گه‌لێ كورد بهێلن، له‌وما داخوازا ژ چینێن گه‌نج و لاوان دكه‌ت وه‌كی چینه‌كێ هشیار د ناڤ جڤاكیدا ڕابنه سه‌رخۆ و ژ پێخه‌مه‌ت وه‌ڵات و گه‌لێ خۆ خه‌باتێ بكه‌ن. هه‌روه‌سا د هۆزانه‌كا دی دا ب ناڤێ (به‌ندا شه‌ڕێ دووێ جیهانێ) دبێژیت:

به‌ندا شه‌ڕێ دووێ جیهانێ
گازیا (ئه‌تلانتی) هه‌ر بكه هه‌وار
مللەت چاك زانن هوونن گورگێت هار
خودان به‌ختێت ڕه‌ش بێ سۆر و قرار
دڕندێت به‌شن سه‌ر و كرت لێ خار
چ بكه‌ن بێژن هه‌ر هینن نه‌یار (عه‌لی، ١٩٩١)

ب تنێ هاواركرن وگازنده ژبارودوخان دباره‌كی كوهۆزانڤانی شیلێن گهۆریێن نابێت ب تنێ كومكرنا كه‌ربا دوژمنایه دناڤ دلی دا وبێ هیڤی بون وبێ ده‌سته‌لاتیێ دگه‌هینت و ره‌شبێنیا ژ داهاتوو تیدا خویا دبیت. زه‌ێدباری بكارهینان په‌یڤێن وه‌ك: دڕنده، نه‌یار، خودان به‌ختێت ڕه‌ش، گورگێت هار. یان د هۆزانا (هه‌وار) دا د بێژیت:

هه‌واره
وه‌لات نه‌ترسه هه‌زار هه‌زارین
بۆ ژینا نه‌یارا ژه‌هرێ د مارین
گوریا ئه‌ڤینی یا ته سۆتین خارین
ناڤ شه‌ڕ و گورمێنا شێرێت هارین (عه‌لی، ١٩٩١)

هۆزانڤان دبینت كوشوره‌ش تێك دشكێتن وبێ ده‌سته‌لاته، لێ دڤێت مللەت بژیت، له‌ورا چه‌ند جۆره هیڤی وئومیده‌كین خه‌یالی دهزرا خۆ دا ساخ دكه‌ت، ئه‌و هیڤی وئومید وشیانه دواقعی وی سه‌رده‌می دانه‌بون، لێ دهزرو دلێ هوزانڤانیدا بون، له‌ورا مافی دده‌ته وه‌لاتێ خۆ جاره‌كا دی رابیت وداخوازا مافێن خۆبكه‌ت، هزرا خۆ ده‌ربرینه ژكوشتناگه‌له‌ك كوردان، لێ هۆزانڤانی دڤێت بژیت ئه‌م ب كوشتنێ خلاس نابین، ب واتایا گشتی ژبیرناكه‌ین ودێ تولڤه‌كرنێ كه‌ین. شێربون ومێرخاس بوونێ دگه‌هیت وداخوازا چاڤه‌ریێ بونێ دكه‌ت وهه‌ول دده‌ت بێ هیڤی بونێ نه‌هیلیتن هوزان بخۆ ره‌شبینه، لێ هوزانڤان گه‌شبێنا دلێ خۆلسه‌ر زێده‌دكه‌ت. هۆزانڤان ل سه‌ر ڕه‌شبینییا خۆ به‌رده‌وام دبیت و د هۆزانا (به‌ندا فراتێ) دا دبێژیت:

به‌ندا فراتێ
شه‌ڤ ره‌ش درێژ بوو رۆژ هێژ نه هه‌لات
تالان د بۆشن كه‌س ل هه‌وارێ نه‌هات
ئه‌م ب تنێ ماین بێ نه‌ڤرۆز و خه‌لات
ژار و بێ كه‌سین بێ چه‌ك و كه‌لات
دوير كرم ئینا مه ل نك ته فرات
تو ژی وه‌كی من ب دامای پۆسیده‌ی
ڕێكا درێژ د چی كوڤانا ڤێده‌ی
ل سێ كۆمارا تێ گوها نا باده‌ی
پیسیا شوڤینی ژ دلا نارادەی
ڕێكا برانیا زه‌لال نیشا ده‌ی (عه‌لی، ١٩٩١)

دڤێ هۆزانێ ژی دا ئه‌ڤ ڕه‌شبینییه هێدی هێدی زێده دبیت و وه‌كی كانیه‌كا ئاڤێ د ده‌رونێ ناڤبریدا دپه‌قیت، چونكی چ ڕێكێن سه‌ركه‌فتنێ ل ده‌ڤ هۆزانڤانی ناهێته دیتن. یان د هۆزانا (به‌ندا شنگارێ) دا دبێژیت:

به‌ندا شنگارێ
من باركر هاتم ره‌ڤه‌ندم شنگار
ژین بوو زه‌راوه‌ند پر ژه‌هر و ژه‌نگار
ره‌زیل بووین دیلین بێ چار و بێ كار
بێ ڕه‌ز و زه‌ڤی بێ جووت و هه‌ڤجار
نزانن چێ بكه‌ین كێ ڤه‌چن ڤێجار (عه‌لی، ١٩٩١)

دیسان ئه‌ڤ ڕه‌شبینییه به‌ره‌ڤ ئاراسته‌كا نه‌دیار دچیت و گیانێ گه‌شبینیێ ل ده‌ڤ هۆزانڤانی ب ئێكجاری ناهێلیت و ژناڤ دبه‌ت.

٢.٥ قۆناغا شۆڕه‌شا ئه‌یلولێ هه‌تا ڕێكه‌فتنا جه‌زائیرێ ل١٩٧٥

بێگومان د هه‌ر سه‌رده‌مه‌كی دا ده‌مێ بزاڤ و چالاكیه‌ك دهێته‌كرن یان هه‌ولا ئه‌نجامدانا وان بهێته‌كرن نه‌خاسمه كارو چالاكی و بزاڤێن نیشتمانی و شۆڕه‌شگێڕیێ، كارتێكرنا خۆ ل سه‌ر لایه‌نێن دیترێ ژیانێ دكه‌ت، ئه‌ده‌ب و هۆزان ژی ب تایبه‌تی بێ به‌هر نابن ژ وێ چه‌ندێ، چونكی ڕاسته‌وخۆ ئه‌و بارودۆخ دناڤ هۆزانێ دا دهێته وێنه‌كرن. وه‌كی یادیار شۆڕه‌شا ئه‌یلولێ (كارتێكرنه‌كا زێده ل سه‌ر ره‌وشه‌نبیری یا ده‌ڤه‌رێ هه‌بوو و ب به‌لاڤه‌كرنا به‌رهه‌مێن ڕه‌وشه‌نبیران ب ڕێكا به‌لاڤوكێن حزبی و ورۆژاندنا هه‌ستێ نه‌ته‌وایه‌تی ڕۆلێ خو ددیت) (عرفات، ٢٠١٥/٥/٢٧) و هۆزانڤان ساڵح یوسفی وه‌كی كادره‌كێ شوره‌شێ و هه‌م وه‌كی كه‌سه‌كێ سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی هه‌ر دگه‌ل سه‌رهه‌لدانا ڤێ شۆڕه‌شێ ل سالا ١٩٦١ ێ هۆزانڤانه‌كێ نشتمانی و شۆڕه‌شگێڕبو، چونكی وی وه‌كی پێشه‌نگێ هۆزانڤانێن ده‌ڤه‌را به‌هدینان دوی ده‌می دا ب ته‌مامی بنه‌مایێن ڕێبازا ڕۆمانسیزمی دهۆزانێن خۆ دا چه‌سپاندیه دا په‌یاما خۆیا پیرۆز بگه‌هینیته خه‌لكێ كوردستانێ و هۆزانێن خۆ بكه‌ته چه‌كێ ده‌ستێ پێشمه‌رگێ شۆڕه‌شا ئه‌یلولێ ل به‌رامبه‌ر دوژمنی.

ئه‌گه‌ر ئه‌م ته‌ماشای هۆزانێن قوناغا شوره‌شا ئه‌یلولێ یێن ساڵح یوسفی بكه‌ین و به‌راوردبكه‌ین دگه‌ل هۆزانێن به‌ری شۆڕه‌شێ، دێ بینین هه‌تا ڕێژه‌كا دیاركری جیاوازن ب تایبه‌ت دناڤه‌رۆكی دا، چونكی هه‌ر دگه‌ل سه‌رهه‌لدانا ڤێ شۆڕه‌شێ هۆزان ب درستی كه‌فته دخزمه‌تا شۆڕه‌شێ و پتر گیانه‌كێ نشتمانی بخۆڤه‌گرت، هنده‌ك ژ نمونه‌یێن هۆزانێن ساڵح یوسفی د ڤێ قۆناغێ دا:

شۆڕه‌شا پیرۆز
خه‌تیره هه‌لكر له‌شكرێ مه‌زن
به‌ردا په‌تیلكا شۆرشا بێ بن
كه‌لهێت (باستیلا) ل دویڤ ئێك یت كه‌ڤن
زۆردار نزانن دێ كویڤه ره‌ڤن
ده‌ستێت (.....) دنیا تێك هژاند
بومبا شوڕشێ هاڤێت په‌ڤژاند (عه‌لی، ١٩٩١)

شوره‌شا ئه‌یلولێ جاره‌كا دی كانیا هیڤی وئومیدان د دلێ هۆزانڤانی دا دپه‌قیت گه‌شبینی ل سه‌ر هۆزانێن وی زال دبیت لی چونكی شوره‌شا مللەتێ كورد دشیاناندا یاسنورداره هۆزانین هۆزانڤانی پترده‌ربرین هیڤی وئومیدانه واته پتر دقالبی رومانسی دا خویا دبن كمیتر دگه‌هنه ئاستێ ریالیزمی، چونكه هۆزانڤان كه‌سه‌كی شاره‌زایه وشیانێن ده‌سته‌لاتدارین بۆ مه‌یدانێن له‌شكه‌ری دزانیت وهه‌روه‌سا ئاگه‌هداری سنورێ شیانێن شوره‌شا ئه‌یلولێ یه، له‌ورا رومانسیه‌ت ب سه رهۆزانا وی دا زاله وپتر دقالبێ گه‌شبینی دا دیار دبیت و رویدان وشوره‌شێن به‌ری كو بنه‌مایێن ره‌شبێنی بون دێ بنه بنه‌مایێن گه‌شبێنی له‌شكه‌ری مه‌زن، شوره‌شێ بن، كه‌فتنا

کەلهان، رەڤینا زۆردارن، هەمی دواقعی دا د وێ ئاستێ بلند دانەبون، چونکە شورەش وشیانێن وێ سنورداربوون لێ ب تیکە ل بون دگەل هیڤی وئومیدین هۆزانڤانێ دبتە بنەمایەك بۆ تێکدانا شەنکەستین رژێما دەستەلاتدار، چونکە زور ژ وان بابەتێن دهۆزانێ دا هاتینە گوتن ب تنێ داخوازێن مللەتی بون نەك ئەوێن بجە هاتین، لە ورا ڕۆمانسیەتا گەشبینی یا زالە سە ر هۆزانڤانی. درێژە ب پەیاما خۆ ددەت و د هۆزانا (هەوارە.. هەوارە)دا دبێژیت:

هەوارە.. هەوارە
هەوارە هەوارە براینۆ هەوارە
کوردستان ئەی وەلاتمەرگێ مەیە خەلات
شەفەق دا ڕۆژهەلات هەر خەبات هەر خەبات
شۆڕشێ بشارینن مێرانیێ بئارینن
مزگینیێ بگەهینن ئازادیێ ببارینن (عەلی، ١٩٩١)

دڤی هۆزانی دا هۆزانڤان ب دەنگەکێ بلند دکەتە هەوار بەحسی گەشکرنا شورەشێ دکەت وزێدەتر داخوازا گەشکرنا وێ دکە ت، ئەڤ وێ چەندی دگەهێنت کۆ هۆزانڤان دزانێت کو شورەش وشیانێن وێ دسنوردارن، لێ دڤێت بەرفرەه بیت تا کو ببیتە رێکەك بۆ گەهشتن ب هیڤی وئومیدێن مللەتی، لەورا بانگەوازی و هەوار دناڤ هۆزانێن هوزانڤانی دا ب بەرە فرەهی دەر دکەڤن کو ئەڤە ژی داخوازا دلێ وی یەودەربرینا هەستێن وی یە، لەورا سنورێ هۆزانی ب رومانسی دهیتە قەلە م دان، لێ گەشبون ل سەر زالە. هەروەسا د هۆزانا (ئاخینکەك دناڤ گەلی یێ دهوکێ دا) دبێژیت:

ئاخینکەك دناڤ گەلی یێ دهوکێ دا
کول و کوڤانا حەلاندم سووتم
ئێش و برینا کەلاندم کۆتم
زڤستانا ڕەش خارم ڤرۆتم
خەریبیا چیا و گەلیا هاژوتم
گەلیێ دهۆکێ بێهنا من بینە
تشتەکی بێژە جەرگی بکەوینە
ئاواز و زێمارێت خو بخوینە
کۆڤانا سۆتم من خۆشی نینە (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان د ڤێ پارچا هۆزانێدا ڕەشبینی و نائومێدییەکا تەمام دیاردکەت، کو هیچ دەرفەت نەماینە بۆ سەرکەفتنێ و گەهشتن ب ئارمانجان، لەوما هندەك دەستەواژەیێن وەکی (زڤستانا ڕەش، کۆڤان، ... هتد) بکارئینایە.

کۆمەڵا هیڤی
دێ حەیف و تۆلا
ل سەر خوەدا راکەین
دوژمن و زۆلا
هەمیا دێ بن ئاخ کەین
ب زورنا و داهۆلا
جێژنێ پیرۆز کەین (عەلی، ١٩٩١)

هۆزانڤان ب ڕویەکێ گەش و ب ئومێدڤە دیاردکەت کو دێ تۆلا ژ هەمی دوژمن و نەیارێن کوردان ڤەکەت و ئەوا پێدڤی بەرامبەری وان نەیاران دهێتە ئەنجامدان ژپێخەمەت ژناڤبرنا وان و دەرکرنا وان ژ نیشتمانی و ب دەستڤەئینانا ژیانەکا ئارام وئازاد. د هۆزانەکا دی دا ب ناڤێ (گوری تەبم) دبێژیت:

گوری تەبم
کوردین نەهنگین شێر و پلنگین
مێرێت شەڕێت گرانین
سینگ ل چیای نە زەند پولاین
شێرێت بیشێت کوردانین (عەلی، ١٩٩١)

د ڤێ هۆزانێ ژی دا هۆزانڤانی ب گەشبینیڤە بەرێ خۆ ددەتە تاکێن کورد یێن وی سەردەمی و داخازا ژ وان دکەت خودان متمانەکا تەمام ب خۆ هەبیت و خۆڕاگر بن بەرامبەری دوژمنی وەکی پڵنگ و شێری بجەنگن و ببنە چیایەکا ئاسنین بۆ زێرەڤانیا وەڵاتی.

٣.٥ جۆرێن ڕۆمانسیزما کوردی د هۆزانێن (ساڵح یوسفی) دا

١. ڕۆمانسیزما ڕەشبینییێ

ئەڤ جۆرێ ڕۆمانسیزمێ د ئەدەبێ کوردیدا ژ ئەنجامێ نەگەهشتن ب هێڤی و ئومێدان و دویربون ژ یارێ و ژ وەڵاتی و خەما پیراتیێ و خەم و گازندا ژ ئافرەتێ و خەم و سروشت و گازندەکرن ژ ڕۆژگارێ سەردەمی و خەما خراپیا بارودۆخێ وەڵاتی و شکەستنا شۆڕەشان و بزوتنەوەکا نەتەوایەتیێ بویە، هۆزانڤانێ ژی وەکی تاکەکێ ڕەشبین و بێ هێڤی هەول دایە ب ڕێیا هۆزانێن خۆ دەربڕینێ ژ وێ چەندێ بکەت.

بێ وەڵاتم
حەیران بەنداتە دزانم
بێ وەڵات و بێ نانم
ب ئێش و کولا گرانم
دڤێت ئەز بارێ خۆ دانم
پالا خۆ ب دەم و رانم
تو ببیە میر ئەز خانم (عەلی، ١٩٩١)

دڤێ هۆزانێ دا کو بریتییە ژ دەربڕینا ئێش و ژان و ئازار و خەم و ڕەشبینییا هۆزانڤانی، ئەڤ خەم و ژان و ناڕەحەتیا هۆزانڤانی ژ ئەنجامێ هەستکرن ب ئێخیسیری و نامۆیی و بێ خودانی و نەتەمامیێ د ژیانێدا سەرهەلدایە، لەوما هۆزانڤان ڕەشبینانە بەرێ خۆ ددەتە ژیانێ و ب چارەسەر دزانیت.

٢. ڕۆمانسیزما گەشبینیێ

د ئەدەبێ کوردیدا ئەڤ جۆرێ ڕۆمانسیزمێ ل وی دەمی ل دەڤ هۆزانڤانێ ڕۆمانسیزمێ کوردی پەیدابویە کو زێدەیاری خەما یارێ و پیراتیێ و دویربون ژ وەلاتی و خراپیا ڕەوشا ژیانێ و شکەستنا شۆڕەشی و ژناڤچوونا بزاڤ و چالاکیێن نەتەوایەتی، چریسکەکا گەشایەتی و هیڤیان ل دەڤ وی هل دبیت، لەورا گەشبێن دبیت، هوزانڤان ساڵح یوسفی وەك سیاسەتمدارەك ژی دناڤ سیاسیەتا کوردیدا کار کریە، لەوما ئاگەهداری باردوخێ مللەتێ خۆبویە، ئاگەهداری شورەش وراپەرینێن مللەتی بویە ورەنگڤەدانا باردوخێ ل سەر چارەڤسیێ مللەتی ب باشی هەلسەنگاندیە، بویە ئاساییە کو دقوناغێن دەستپێکرنێن شورەشان گەشبینەکا دناڤ بەرهەمێن ویدا خویابێت ودقوناغێن شکەستناشورەشان ژی بێ هیڤی بون رەنگڤەدانەکا بهێزل سەر بەرهەمێن وی کریە. ئەڤ ژی بۆ هە لسەنگاندنا ویێا زانستی بۆ ژیواری مللەتی دزڤرینت. کەواتە هۆزانڤان د بارەکێ دەرونیێ ئاسایی و سروشتیدا دبیت و هەردەم چاڤێ وی ل پاشەڕۆژەکا گەش و ژیانەکا تەناهی و ئازادە بۆ گەلێ خۆ:

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60

دەنگێ خورتا
ڕۆژا مێر و خۆرتا هەلات
هاتین د هەواراتە وەلات
ژێ لاوێنییێ یە وەلات
جانێت خۆ دێ کەینە قەلات
ئەڤرۆ ڕۆژا مە مێرانە
هەوا خۆرت و عەگیدانە (عەلی، ١٩٩١)

ل ڤێرێ سەرباری وان نەخۆشی و ئازارێن ب سەر مللەتێ وی هاتین هۆزانڤان هەر گەشبینە و داخازا ئێکگرتن و شۆڕەکا جڤاکی دکەت و گازی دکەتە لاو و مێرخاسان کو ئەڤ دو چینە خەلکە دناڤ هەر جڤاکەکیدا هێڤێنێ سەرکەفتنێنە و داخاز دکەت هەردەم گەشبین بن و بەرامبەر چ نەخۆشیان دەستان نە داهێلن.

٦. ئەنجام

١- ڕۆمانسیزمیا ئەوروپی و کوردی زێدەباری هەبونا هندەك لایەنێن وەکهەڤ دناڤبەرا واندا، بەلێ ب گشتی ژێك جیاوازن ب ئەگەرێ جیاوازییا جڤاك و بوارو کاودانێن جۆراوجۆرێن هەردو جڤاکان و جیاوازییا نێرینێن وان بەرامبەری ژیانێ.

٢- ڕۆمانسیزما دەڤەرا بەهدینان ژی هەرچەندە هەر د ئێك سنورێ جوگرافیدا بویە، بەلێ هندەك تایبەتمەندیێن خۆ هەبویە و ئەو بنەما بوینە ئەگەرەك کو تا ڕادەکێ دبنە ئەگەرێ جودابونا وێ دگەل ڕێبازا ڕۆمانسیزمیا دەڤەرێن دیتر ل دیڤ تایبەتمەندییا سروشت و جڤاکی.

٣- ڕۆمانسیەت وەك ڕێبازەکا ئەدەبی دناڤ ئەدەبێ کوردیدا دەرکەفت، دگەل هندێ کودەستپێکێ ژلایێ هندەك شاعیرانڤە وەك لاسایکرنا ڕۆژئاڤایی خویا دبیت، لێ ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینت کو ئەدەبێ کوردی ڤالابویە ژ ڕومانسیەتێ دقۆناغا نوییا شیعرا کوردیدا رومانسیەت وەك پێدڤییەکا سەردەمی خویا بویە و بکارئینانا وێ د ناڤ هۆزانێن هۆزانڤاناندا بو لاسایکرنا کورانە نازڤریت.

٤- هۆزانڤان ساڵح یوسفی وەکی ئێك ژ هۆزانڤانێن دەڤەرا بەهدینان ژ پێشەنگێن هۆزانا ڕۆمانسی دهێتە هژماردن کول دویماهیا دەهـ سالێن سیهێ ئەڤ جۆرە هۆزانە ڤەهاندیە، کو هۆزانڤانی بۆ ڤەهاندنا هۆزانا ڕۆمانسی ب بەرفرەهـ مفا ژ سروشتێ کوردستانێ وەرگرتیە وبنەمایێن ڕۆمانسیەتی وەك خەیال، سروشت، خەون خەم ونەخوشی هیڤی وئومید بکارهینایە.

٥- هۆزانێن هۆزانڤانی ڕومانسیەتا ڕەشبینێ وگەشبێنی بخۆ ڤە دبینیت لێ ژبەر کاودانێن نەخوشێن ب بەردەوامی ب سەر مللەتێ کوردهاتی وتێکشکەستنا هیڤی وئومیدێن وی. بەهراپتریاهۆزانێن ساڵح یوسفی دقالبێ ڕەشبینی دا خویادبن، لەوما ناڤەروکا هۆزانێن وی بەهرا پتریا جاران دەربرینا ڕاستەقینەیا هۆزانڤانی ژوی بارودوخی یە کو مللەتێ وی تێدا دژیت ورەنگڤەدانا وێ کارتێکرنێ یە کو ل سەر ناخێ وی کری.

٧. سەرچاوەکان

باڵەکی، ي، (٢٠٠٥)، سیماکانی تازەکردنەوەی شیعری کوردی١٨٩٨- ١٩٣٢، چ١، دهۆك: چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، دەزگەها سپیرێز، ١٢٦ – ١٣٢.

بەرواری، ه، (٢٠١٠)، ڕێبازێن ئەدەبی، دهوك: چاپخاناهاوار، ١٠١ – ١٠٢.

پیربال، ف، (٢٠٠٦)، ڕێبازە ئەدەبییەکان، چ٢، هەولێر: چاپخانەی منارە، دەزگای وەرگێڕان.

تەیب، م، (١٩٩٢)، ستران و بەفرو ئاگر، دهۆك، ٥١ – ٥٢.

حسەینی، ر، وەرگێڕان: عارف، ح، (٢٠٠٦)، قوتابخانەئەدەبییەکان، چ١، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، ٥٦ – ٥٧، ٦٠، ٦٣.

حسێن، ب، (٢٠٠٧)، هۆزانا بەرگری لسەردەمێ شۆڕەشا گولانێ ١٩٧٦ – ١٩٩١، چ١، دهۆك: چاپخانا خانی، ٤١.

حسین، خ، (١٩٧١)، دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، پرتا (١)، دهوك، ٣٧.

خالد، ع، (٢٠٠٤)، جەڤەنگ د هۆزانا ڕیالیستا کوردی دا دەڤەرا بەهدینان١٩٧٠ - ١٩٩١، دهۆك: وەزارەتا پەروەردێ، دەزگەها سپیریز، ٥٦، ٥٨.

رمضان، ب، (٢٠١١)، بنەماڕۆمانسییەکان لە شیعری بێسارانی دا، نامەی ماستەر، زانکۆی سەڵاحەددین، کۆلێژی زمان.

سندی، ب، (٢٠٠٢)، زیمارێن چیای، دهۆك: دەزگەها سپیریز، ٦٧.

سندی، ش، (٢٠٠٥)، سەیدایێ ساڵح یوسفی و ئەرکێن ڕەوشەنبیران، گ. مەتین، ژ١٣٧ خولا ٤، ١٤٢.

عبداالرحیم، م، (٢٠١٠)، تیوریا ئەدەب، دهوك: چاپخانا زانکویادهوك، ١٦١.

عبدالله، م، (١٩٩٣)، سەیدایێ صالح یوسفی، گ. مەتین، ژ ٢١، ٢٤.

عرفات، ف، (٢٠٠٩)، التفاؤل و التشاؤم مفهومها أسبابها والعوامل المؤثرة فيه، تم استرجاعه في ٢٠١٥/٥/٢٧ على الرابط http://www.alnoor.se/article.asp?id=42896

علی، ع، (١٩٩١)، دیوانا سەیدا ساڵح یوسفی، زاخۆ.

فندی، ر، (١٩٩٧)، کارتێکرنا شورەشا ئیلونێ لسەر هۆزانا کوردی، گ. مەتین، ژ ٦٨، ٣٠.

فندی، ر، (٢٠٠٥)، گەڕیانەك د ناڤ باغێ ئەدەبێ کوردی دا، دهۆك: ئێکەتیا ڤیسکارێن کورد- دهۆك، چاپخاناهاوار، ٢٣٣.

مشەختی و ئیبراهیم مشەختی، (٢٠١٢)، دیوانا مەلا خەلیل مشەختی، بەرگێ ئێکێ، چ١، دهوك: چاپخانا خانی، دەزگەهێ سپیریز، ٢٣٨.

میران، س و شارەزا، ك، (١٩٨٦)، دیوانی حاجی قادری کۆیی، بەغدا: ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری ولاوانی ناوچەی کوردستان، ٨١.

هلال، م، وەرگێڕان: أسماعیل، ج، (١٩٨٠)، ڕۆمانسیەت ورەگەزە ئەدەبیەکان، گ. بەیان، ژ ٦٥، ١٩ – ٢٠.

هیمداد حوسێن، ه، (٢٠١٤)، ڕێبازە ئەدەبییەکان، چ٣، هەولێر: چاپخانەی ڕۆژهەڵات، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، ١١٥.

ئاشنا، ئ، (٢٠٠٨)، دیوانی بێکەس، چ١، سنە، ١٧٠.

ئامێدی، ع، (٢٠٠٥)، هۆنراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند شاعیرێکی کرمانجی سەروودا ١٩٣٠ - ١٩٧٠، هەولێر: لە بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان، ٢٣٤.

ئەحمەد، خ، (١٩٨٩)، ڕێبازی ڕۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردی دا، بەغدا: دەزگای ڕۆشنبیری وبڵاوکردنەوەی کوردی، ٢٣ – ٢٥، ٢٨، ٢٩، ٣٢، ٤٠، ٤٢.

ئەمین، ع، (٢٠٠٢)، وێنەی شیعری لە ڕێبازی ڕۆمانسیی کوردی دا، سلێمانی: دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، ٤٦.

یوسف، ز، (٢٠٠٩)، صفحات من حیاته ونضاله الوطني مع دیوانه الشعری الکامل، ط١، دهوك: مطبعة هاوار، ٢١.

ئیسماعیل، ن، (٢٠١٠)، ئەرکی شیعرلە ئەدەبی کوردی داساڵانی (١٩٢٠- ١٩٥٨)، چ١، هەولێر: چاپخانەی ڕۆژهەڵات، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، ٢٠ – ٢١.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v2n2y2019.pp50-60